VERTAISARVIOITU
KOLLEGIALT GRANSKAD
PEER-REVIEWED
www.tsv.fi/tunnus

Charlotta Wolff

Pyyteetön rakkaus, intohimoinen ystävyys

Miesten väliset suhteet 1700-luvulla

Ruotsin tuolloinen Ranskan-lähettiläs, 41-vuotias kreivi Gustav Philip Creutz (1731–1785), kirjoitti 25-vuotiaalle kapteenille Curt von Stedingkille (1746–1837) 25. kesäkuuta 1772:

> Älkää huolestuko, rakas Stedingkini, tunteistani teitä kohtaan, ne ovat edelleen samat. Rakastan teitä, pidän teistä, ansaitsette koko arvostukseni, ja sydämeni onnittelee itseään tuntemastaan ystävyydestä teitä kohtaan. Juuri tämä ystävyys sai minut tekemään muutamia huomioita spontaanien tunteiden hillitsemisen tarpeellisuudesta. Koska ennakkoluulojen luomat lait ovat pakottavampia kuin järjen sanelemat ja koska kukaan paitsi pelkuri ei uskalla olla alistumatta niihin, varovaisuuden täytyy korjata niiden mahdollisesti kuolettava vaikutus.[1]

Kirje on ensimmäinen pitkästä sarjasta, joka on säilynyt Stedingkin tallentamana. Seuraavina vuosina Creutz lähetti yli kolmekymmentä tunteikasta kirjettä Stedingkille. Kirjeiden ilmausten perusteella ei aina ole pääteltävissä, puhuuko Creutz ystävyydestä vai fyysisemmästä rakkaudesta. Kuitenkin yllä oleva sitaatti, jossa viitataan lainsäädäntöön, ”pelkureihin” (*les lâches*) – jolla saatettiin tarkoittaa homoseksuaaleja – sekä tarpeeseen hillitä tunteita, osoittaa, että miesten välinen tunteikas ystävyys saattoi syvällisyydessään vähintään käväistä ystävyyden ja intohimon rajalla.

Miesten välisellä rakkaudella on pitkä historia mutta verrattain lyhyt historiografia, ja se limittyy osittain ystävyyden historiaan siinä määrin kuin ystävyys on ymmärretty rakkaudeksi ilman selkeää seksuaalista ulottuvuutta.[2] Suomessa miesten välisten suhteiden historiaa on tutkittu verrattain vähän varsinkin 1800-lukua edeltäneen ajan osalta.[3] Ruotsissa miesten ja ei-heteronormatiivisen seksuaalisuuden historiaa on tutkinut erityisesti Jonas Liliequist, joka on myös kiinnittänyt huomiota eroottisten ilmaisujen monitulkintaisuuteen.[4] Kansainvälinen tutkimus aiheesta jakautuu 1600- ja 1700-luvun osalta tiettyihin vah-

1. ”Ne vous allarmés pas, mon cher Stedingk, sur mes sentimens pour vous ils sont toujours les mêmes. Je vous aime, je vous cheris, vous etes digne de toute mon estime et mon cœur s'aplaudit de l'amitié qu'il sent pour vous. C'e[s]t cette amitié qui m'a fait faire quelques reflexions sur la necessité de moderer un premier mouvement. Comme les loix que le prejugé a crées [*sic*] sont plus imperieuses que celles que la raison a etab[l]ies, que personne exepté des laches n'ose s'y soustraire, il faut corriger par la prudence ce que leur influence peut avoir de funeste.” Pariisi 25.6.1772. Brev till Curt von Stedingk 1759–1785, Curt von Stedingks arkiv, Kansallisarkisto. Ellei toisin mainita, kaikki tässä käytetyt kirjeet ovat samasta arkistokokonaisuudesta. Kaikki suomennokset ovat tekijän.
2. Svein-Eirik Fauskevåg, *Philosophie de l'amitié. Essai sur le Traité de l'amitié de Madame de Lambert et La Nouvelle Héloïse de Jean-Jacques Rousseau*. L'Harmattan & Solum forlag 2008, 124; ks. myös Marc D. Schachter, ”That Friendship Which Possesses the Soul”. Montaigne Loves La Boétie. *Journal of Homosexuality* 41:3–4 (2002), 5–21; Maurice Daumas, *Des trésors d'amitié. De la Renaissance aux Lumières*. Armand Colin 2011.
3. Esim. Jan Löfström, *Sukupuoliero agraarikulttuurissa. ”Se nyt vaan on semmonen”*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 1999; Tuula Juvonen, *Varjoelämää ja julkisia salaisuuksia*. Vastapaino 2002; Tuula Juvonen, Historian tutkimusta toisin katsoen. *Historiallinen Aikakauskirja* 119:1 (2021), 66–76.
4. Esim. Jonas Liliequist, Sodomiten och den statliga tystnadsplikten. Teoksessa Jakob Christensson (toim.) *Signums svenska kulturhistoria. Gustavianska tiden.* Signum 2007, 185–189; Jonas Liliequist, Masculinity and Virility. Representations of Male Sexuality in Eighteenth-Century Sweden. *Collegium. Studies Across Disciplines in the Humanities and Social Sciences* 2 (2007), 57–81; Jonas Liliequist, Sexuella anspelningar som politiskt vapen. Ericus Olais skildring av Magnus Erikssons ”vederstyggliga” leverne. *Scandia* 87:2 (2021), 148–176.

voihin perinteisiin, joista toinen on sosiaalihistoriallinen ja tarkastelee pääosin oikeushistoriallisin lähtein homoseksuaalisuutta alakulttuurina, kun taas toinen, jossa kirjallisuuden tutkimus on alana vahvasti edustettuna, on yksilökeskeisempi ja identiteettipoliittisesti tiedostava.[5] Vastaavalla tavalla kuin tunteet pitkään puuttuivat seksuaalisuuden sosiaalihistoriallisesta tutkimuksesta, ystävyyden historiassa seksuaalisuus jätetään monesti määritelmällisesti käsittelemättä. Seksuaalisuutta, rakkautta ja ystävyyttä käsitellään siis yleisesti erillisinä asioina, vaikka ne ovat toistensa jatkumoa ja niiden välillä on tapahtunut merkittäviä käsitteellisiä merkityssiirtymiä uudella ja modernilla ajalla.[6]

Tämän tutkimuksen keskiössä ovat Creutzin ystävyyssuhteet muihin miehiin ja erityisesti hänen kirjeenvaihtonsa Stedingkin kanssa. Kyse on historiallisesti tunnetuista hahmoista, joiden ihmissuhteita ei ole aiemmin tutkittu rakkauden ja seksuaalisuuden historian näkökulmasta.[7] Tähän on omat historiografiset syynsä: 1800- ja 1900-luvulla kirjoitetuissa ja laajalle yleisölle suunnatuissa suurmiesten elämäkerroissa ei yleensä käsitelty emotionaalisia tai seksuaalisia käytänteitä, varsinkaan sellaisia, jotka poikkesivat ajan porvarillisista siveyskäsityksistä. Ei myöskään ole aina osoitettavissa, että intiimitkään suhteet olivat seksuaalisia, eivätkä ne ole yksiselitteisesti luokiteltavissa myöhempien aikakausien seksuaalisten identiteettien terminologialla. Siksi näiden henkilöiden kirjeenvaihto onkin modernin historiantutkimuksen kannalta kiinnostava: toisaalta paimenrunoistaan[8] ja ylellisestä elämästään tunnettu suomalaissyntyinen diplomaatti ja myöhempi kansliapresidentti Creutz, toisaalta Ranskassa pitkään palvellut pommerilaisupseeri Stedingk, joka myöhemmin jäi historiaan Haminan rauhan neuvottelijana ja Ruotsin pitkäaikaisena Pietarin-suurlähettiläänä.

Tällaisten hyvin dokumentoitujen tapausten tutkiminen voi tuoda uutta ymmärrystä samansukupuolisen ystävyyden, rakkauden ja seksuaalisten tunteiden historiallisesta muutoksesta. Keskiössä onkin kysymys, onko lähteitä syytä lukea tietyllä tavalla vain siksi, että löydämme niistä kirjoittajilleen ilmeisen tärkeitä ihmissuhteita, jotka yhtä ilmeisesti on tietoisesti jätetty käsittelemättä aiemmassa tutkimuksessa, vai onko kyse sittemmin kadonneista emotionaalisista käytänteistä. Juuri tunne-elämän ja affektien tarkastelu on tärkeää queer-historian kannalta, koska ne laajentavat ymmärrystämme seksuaalisuuden ja rakkauden historiallisesta varianssista.[9] Queer-historia on normikriittinen, mikä tarkoittaa, että lähteitä analysoidaan ilman lukkoon lyötyjä oletuksia sukupuolesta, sukupuolirooleista, seksuaalisuudesta tai rakkaudesta.

Myös esimodernissa yhteiskunnassa sukupuoli oli vahvasti performatiivinen, mikä mahdollisti sekä sukupuoliroolien normittamisen että käytännöllisen suhtautumisen seksuaali-

5. Esim. Michel Rey, Parisian Homosexuals Create a Lifestyle, 1700–1750. The Police Archives. Teoksessa Robert Purks Maccubbin (toim.) *'Tis Nature's Fault. Unauthorized Sexuality during the Enlightenment*. Cambridge University Press 1985, 179–191, ja Jeffrey Merrick, Patterns and Concepts in the Sodomitical Subculture of Eighteenth-Century Paris. *Journal of Social History* 50:2 (2016), 273–306, sekä vastaavasti George E. Haggerty, *Men in Love. Masculinity and Sexuality in the Eighteenth Century*. Columbia University Press 1999.

6. George E. Haggerty, Male Love and Friendship in the Eighteenth Century. Teoksessa Katherine O'Donnell & Michael O'Rourke (toim.) *Love, Sex, Intimacy and Friendship between Men, 1550–1800*. Palgrave 2003, 71. Ystävyydestä esim. Kenneth Loiselle, *Brotherly Love. Freemasonry and Male Friendship in Enlightenment France*. Cornell University Press 2014; Anne Vincent-Buffault, *L'exercice de l'amitié. Pour une histoire des pratiques amicales aux XVIIIe et XIXe siècles*. Seuil 1995; Valborg Lindegärde & Elisabeth Mansén (toim.) *Ljuva möten och ömma samtal. Om kärlek och vänskap på 1700-talet*. Atlantis 1999; Eva Österberg, *Vänskap. En lång historia*. Atlantis 2007.

7. Arvid Hultin, *Gustaf Filip Creutz. Hans levnad och vittra skrifter*. Svenska litteratursällskapet i Finland 1913 ja Gunnar Castrén, *Gustav Philip Creutz*. Albert Bonnier & Holger Schildt 1917 esittävät Creutziä perinteisellä tavalla 1700-luvun erootikkona ja libertiininä, Carl Henrik von Platen, *Stedingk. Curt von Stedingk (1746–1837). Kosmopolit, krigare och diplomat hos Ludvig XVI, Gustav III och Katarina den stora*. Atlantis 1995 puolestaan Stedingkiä vankasti heteroseksuaalisena naistenmiehenä.

8. Paimenrunous eli pastoraali assosioitui antiikista saakka utopistisena genrenä vahvasti poliittiseen, sosiaaliseen ja eroottiseen eskapismiin. Siihen kuului myös seksuaalinen vapaus, jossa miesoletetun halu voi kohdistua niin naisiin kuin nuoriin miehiin. Pastoraali tarjosi valmiin maiseman (Arcadian), formaatin (idyllin), hahmogallerian (Dafnis, Thyrsis, jne.) ja asetelman (paimenten rakkaushuolet), mutta sen sanoma vaihteli tilanteen ja tarpeen mukaan. Ks. Sari Kivistö, Paimenrunous. Teoksessa Sari Kivistö et al. (toim.) *Kirjallisuus antiikin maailmassa*. Teos 2007, 317–332.

9. David M. Halperin, Introduction. Among Men. History, Sexuality, and the Return of Affect. Teoksessa Katherine O'Donnell & Michael O'Rourke (toim.) *Love, Sex, Intimacy and Friendship between Men, 1550–1800*. Palgrave 2003, 1–3.

suuteen. Ei-heteronormatiivinen seksuaalisuus oli muodollisia määritelmiä pakeneva asia, josta ei välttämättä puhuttu ja jonka ilmaisemista on vaikeaa todentaa lähteistä. Sodomia oli vielä 1770-luvulla sekä Ruotsissa että Ranskassa periaatteessa kuolemantuomiolla rangaistava teko, minkä takia miesten väliseen sukupuoliyhteyteen viittaavia ilmauksia ei mielellään kirjattu edes yksityisiin kirjeisiin. Itsesensuuri koski myös tiukan käytösnormiston omaksunutta eliittiä, jossa muuten saatettiin suhtautua vapaamielisesti normeihin. Sen sijaan sivistyneistö kirjoitti 1700-luvun jälkipuoliskolla hyvinkin paljon tunteistaan myös samaa sukupuolta olevia henkilöitä kohtaan ja käytti runsaasti sellaista kieltä, joka on 1800-luvulta lähtien rajattu lähinnä seksuaalisiin suhteisiin.[10] Tämän takia tutkijan on oltava tunnekielen analyysissa hienovarainen ja avoin tekstien monitulkintaisuudelle, mikä myös tarkoittaa historiallisten henkilöiden rakkauselämästä tehtyjen heteronormatiivisten oletusten purkamista.

Queer-inspiroituneen tapaustutkimuksen tavoite ei ole luokitella tutkittuja henkilöitä nykyisten identiteettikäsitteiden perusteella. Nämä ovat syntyneet toisenlaisessa kontekstissa, eikä voida olettaa, että 1700-luvulla laadituista teksteistä löytyisi käsitteitä, jotka ovat muodostuneet paljon myöhemmin ja hyvin erilaisessa asiayhteydessä. Tämä ei silti tietenkään tarkoita, etteikö meidän aikamme käsitteitä vastaavia tunteita ja käsityksiä ole voinut olla. Tarkoitus on osoittaa, että ystävyys, rakkaus ja seksuaalisuus ovat moniulotteisia, monipuolisia ja ajallisesti muuttuvia käsitteitä ja kokemuksia, ja että monipuolinen ja kriittinen lähdekäsittely on tarpeen, jos haluamme ymmärtää menneiden vuosisatojen rakkauselämää, seksuaalisia käytänteitä ja tunneilmaisuja.

Ystävyys miesten välisenä rakkautena

Osittain misogyynisessä 1600- ja 1700-luvun moraalikirjallisuudessa ystävyyttä pidettiin rakkauden hyveellisenä muotona. Se esitettiin arvokkaammaksi, syvällisemmäksi ja vakaammaksi tunteeksi kuin lisääntymisvietin sävyttämä intohimo. Erityisesti miesten välistä ystävyyttä pidettiin kaikkein jaloimpana ja hyveellisimpänä kiintymyssuhteena.[11] Se miellettiin sekä voimakkaaksi emotionaaliseksi että ”epäseksuaalisen eroottiseksi”[12] siteeksi, johon ei lähtökohtaisesti kuulunut lihallisia himoja.[13] Ystävyydestä puhuttiin kuitenkin sanoilla ja tavoilla, jotka olivat hyvin kehollisia: ystävää syleiltiin, suudeltiin ja pidettiin kauniina; hänen kanssaan syötiin ja nukuttiin. Kyynelistä, tunteikkaista huokauksista ja hellyyden osoituksista kirjoitettiin niin samansukupuolisten ystävien kuin muidenkin rakastavien kirjeenvaihdossa, ja 1700-luvun jälkipuoliskolla intohimoisen rakkauden ja maltillisen ystävyyden välinen raja katoaa aineistoista vähitellen. Kun sekä ystävyys että seksuaalisuus puhuivat rakkauden kieltä, tämä on jättänyt teksteihin tulkinnanvaraa, jonka myös aikalaiset tiedostivat.[14]

Herkkää ja pyyteetöntä ystävyyttä palvottiin 1700-luvulla muun muassa sääty- ja sukupuolirajat ylittävissä puolijulkisissa seuroissa, jotka kokoontuivat keskustelemaan kirjallisuudesta ja politiikasta. Tällainen oli tukholmalainen Tankebyggarorden, jota johti leskirouva Hedvig Charlotta Nordenflycht (1718–1763).[15] Kansliakollegiossa juuri aloittanut Gustav Philip Creutz liittyi siihen keväällä 1751, ja samoihin aikoihin liittyi niin ikään keskushallinnossa työskentelevä kreivi Gustaf Fredrik Gyllenborg (1731–1808). Creutz ja Gyllenborg olivat puolen vuoden tarkkuudella samanikäisiä, ja heillä oli samanlaiset taustat ja taipumukset: he olivat molemmat vanhempiensa nuorimmat, molempien isät olivat olleet sotavankeina Siperiassa, molempien perheissä kannatettiin revansistista hattupuoluetta, heillä oli takanaan yliopisto-opinnot, toisella Turussa ja toisella Lundissa, ja molempia kiinnosti runojen kirjoittaminen.

Muistelmiensa mukaan Gyllenborg oli kuultuaan Creutzistä hakeutunut tämän seuraan ja ihastunut. Heidän väliinsä syntyi ”päivästä toi-

10. Robert Tobin, *Warm Brothers. Queer Theory and the Age of Goethe*. University of Pennsylvania Press 2000, 37; Daumas 2011, 72.
11. Rey 1985, 185; Schachter 2002, 13,18; Österberg 2007, 158–159; Daumas 2011, 12–13, 17, 208.
12. Fauskevåg 2008, 124.
13. Ks. myös Daumas 2011, 211; Haggerty 2003, 72.
14. Martin Lamm, *Upplysningstidens romantik*, osa I. Hugo Gebers förlag 1918, 375; Vincent-Buffault 1995, 79, 94, 96.
15. Ann Öhrberg, *Samtalets retorik. Belevade kulturer och offentlig kommunikation i svenskt 1700-tal*. Symposion 2014, 121–131.

seen yhä läheisempi" ystävyys.[16] Se oli "tehty ikuiseksi, perustuen meidän yhteisiin tarpeisiimme kertoa toisillemme ajatuksistamme ja saada toisiltamme neuvoja, joita kukaan ei voinut antaa vakuuttavammin, ja kehuja, joita ei myöskään kukaan voinut antaa imartelevammin".[17] Noin kymmenen vuoden ajan he liikkuivat päivittäin yhdessä, ja Creutz vietti kaksi kesälomaansa Gyllenborgin äidin suvun kesäpaikassa.[18] Muistelmista piirtyy kuva nuorukaisten veljellisestä ja syvällisestä mutta huolettomasta ja viattomasta ystävyydestä, sellaisesta, jonka ihminen muistaa koko elämänsä. Nuoruusajan tuotannossaan Gyllenborg juhli sitä vastapainona rakkaudelle ja Creutzin runominän kiroamalle naisten petollisuudelle. Heidän runonsa ovatkin luettavissa eräänlaisena dialogina rakkauselämän pettymyksistä ja miehekkään ystävyyden pysyvyydestä.[19]

Gyllenborgin ja Creutzin ystävyys oli niin läheinen, että sitä nykyisin luonnehdittaisiin lähinnä rakkaudeksi. Gyllenborg kirjoitti muistelmansa 1802, yli 50 vuotta sen jälkeen, kun hän oli ystävystynyt Creutzin kanssa. Kustaa III:lle läheinen valtiosihteeri Elis Schröderheim oli jo vuonna 1787 Tiedeakatemiassa pitämässään muistopuheessa Creutzille kuvaillut runoilijakaksikon yhteiseloa (*sammanlefnad*) Oresteena ja Pyladeena, ja Franzén myöhemmin rinnasti heidät Castoriin ja Pollukseen.[20] Tällaiset viittaukset antiikin mytologian ja kirjallisuuden miespareihin ovat osoituksia siitä, miten aikalaiset ymmärsivät nuorten miesten ystävyyden veljelliseksi rakkaudeksi, joka oli oletetusti epäseksuaalista mutta halutessaan myös eroottista jännitettä sisältävää. Ne ovat eräänlaisia merkitsijöitä, jotka ovat monitulkinnallisuudessaan kiinnostavia queer-tutkimukselle.[21]

Se, että näihin viittauksiin on biografisessa perinteessä sittemmin kiinnitetty vain vähän ja ohimennen huomiota, on esimerkki siitä, kuinka homoeroottiset teemat on sekoitettu johonkin muuhun, kuten ystävyyden palvontaan tai klassiseen sivistykseen.[22] Siinä kontekstissa on ollut oletettavissa, että sivistynyt lukija ymmärtää ambivalenssin ja sen tarpeellisuuden yhteiskunnassa, jossa homoseksuaalisuutta ei hyväksytty ja jossa samansukupuoliselle rakkaudelle ei ollut sanoja,[23] vaan siitä saatettiin puhua vain "erityisenä ystävyytenä", varsinkin jos seksuaaliset teot eivät olleet pääasia, kuten niiden ei tarvitsekaan olla.[24] Näin on syntynyt biografisia kerrostumia, joissa kaikille asiaan vihkiytyneille on ollut selvää, että kirjoittajat ovat olleet tietävinään, mistä oli kyse, mutta kukaan heistä ei kokenut tarvetta seikkaperäisempään tulkintaan. Sellaista ei välttämättä pysty yksittäisten lähteiden varassa tekemään. Erilaisia mahdollisuuksia ja asiayhteyksiä on kuitenkin hyvä osoittaa.[25]

Creutzin ja Gyllenborgin tiet erkaantuivat vuonna 1763, kun Creutzistä tuli Ruotsin lähettiläs Espanjassa. Ulkomailta lähettämässään kirjeessä Creutz moitti Gyllenborgia siitä, että tämä oli jättänyt runoilijan uransa kesken mennäkseen porvarillisesti naimisiin valtiosäätyjen pankin rahastonhoitajan tyttären kanssa. Omalta osaltaan Creutz totesi, että hänen täytyi luopua onnelli-

16. "en vänskap, som blifvit oupplöslig och intimare dag från dag", Gustaf Fredrik Gyllenborg, *Mitt lefverne 1731–1775. Självbiografiska anteckningar*. Jos. Seligmann & C:is förlag 1885, 21.
17. "Vänskapen mellan Creutz och mig var däremot danad för evigheten, grundad på våra gemensamma behof att meddela hvarann våra idéer, att af hvarann upplysas och äfven att prisas, hvilket ingen annan med mer öfvertygelse kunde göra, icke eller var lika smickrande af någon annan." Gyllenborg 1885, 22.
18. Gyllenborg 1885, 22.
19. Runoista dialogina ks. Charlotta Wolff, Viska om mitt qval. Erotisk ambivalens hos Gustav Philip Creutz och Gustaf Fredrik Gyllenborg. *1700-tal. Nordic Journal for Eighteenth-Century Studies* 19 (2022), 26–49. https://doi.org/10.7557/4.6609
20. Elis Schröderheim, *Uti Kongl. Maj:ts Höga Närvaro, Åminnelse-Tal öfver Framledne Hans Excellence, Riks-Rådet, Cancellie-Présidenten, Academiae-Cancelleren, Riddaren och Commendeuren af Kongl. Maj:ts Orden, Högvälborne Herr Grefve Gustaf Phil. Creutz, Hållet för Kongl. Vetenskaps Academien, den 16 Maji 1787*. Johan Georg Lange 1788, 10–11; Frans Michael Franzén, Minne af Riks-Rådet och Kansli-Presidenten Grefve Gustaf Philip Creutz, *Svenska Akademiens Handlingar Ifrån År 1796*, XVI. Johan Hörberg 1836, 70.
21. Tobin 2000, 30; Oresteesta ja Pyladeesta Olivier Blanc, The "Italian Taste" in the Time of Louis XVI, 1774–92. *Journal of Homosexuality* 41:3–4 (2002), 76.
22. Ystävyyden palvonnasta Lamm 1918, 375–378; klassisesta sivistyksestä Hultin 1913, 20; Gardar Sahlberg, *Gustaf Fredrik Gyllenborg. Hans liv och diktning under frihetstiden*. Hugo Gebers Förlag 1943, 484; ks. myös Tobin 2000, 30.
23. D. A. Coward, Attitudes to Homosexuality in Eighteenth-century France. *Journal of European Studies* X (1980), 233.
24. Haggerty 2003, 76.
25. Juvonen 2021, 66, 70–71.

Kuva 1. Tukholmalainen kuvanveistäjä Johan Tobias Sergel (1740–1814) teki merkittävistä aikalaisistaan kipsimedaljonkeja. Kansliapresidentti ja yliopistokansleri kreivi Gustav Philip Creutzin klassillisen riisuttu reliefimuotokuva on toteutettu Creutzin kuolemaa edeltävinä vuosina 1783–1785. Se välittää jälkipolville ajattoman, staattisen ja hieman etäisen kuvan kirjallisuuden ja politiikan suurmiehestä, jonka yksityiselämää historiantutkijat eivät ole pitäneet relevanttina. Kuva on lievästi rajattu. Valokuva: Per-Åke Persson. Lähde: Nationalmuseum. CC BY-SA 4.0.

suudesta, joka ei ollut häntä varten, mutta ”vain pelkurit lamaantuvat”, ja hänellä oli velvollisuuksia hoidettavinaan.[26] Jo 32 vuotta täyttänyt Creutz lähti siis yksin maailmalle, vailla elämänkumppania tai tiedossa olleita avioliittosuunnitelmia, jollaisia hänen ikäisillään aatelismiehillä yleensä oli. Matkallaan Madridiin hän oleskeli pitkään Pariisissa ja ystävystyi muun muassa filosofi Jean-François Marmontelin (1723–1799) kanssa. Tälle Creutzistä tuli ”mies, joka piti minusta eniten ja jota minä mitä hellimmin rakastin”.[27]

Madridin-komennuksensa jälkeen Creutz palasi Pariisiin kesällä 1766, kun hänet oli nimitetty Ruotsin Ranskan-lähettiläälksi. Siellä hän liittyi Geneven tasavallan lähettilään Jacques Neckerin ja tämän vaimon Suzanne Curchod’n seurapiiriin. Siihen kuului diplomaatteja ja materialistisia filosofeja kuten Denis Diderot ja Marmontel. Osa Creutzin tuttavista oli libertiinejä, jotka suhtautuivat seksuaalimoraaliin tai uskontoon varsin vapautuneesti.[28] Creutz itse keräsi ympärilleen nuorten diplomaattimiesten piirin, joka ulkomaalaispoliisin mukaan pelasi uhkapelejä ja näyttäytyi epäformaaleissa muotivaatteissa bulevardeilla.[29] Naimaton diplomaatti omaksui näin metropolin homososiaalisia käytänteitä ja käytösmalleja, joihin muun muassa kuului myös poliisin noteeraama vierailu jokirannan kylpylässä.[30]

Yhteiskunnassa, joka hyljeksi miesten homoseksuaalisuutta, tarve suojata ja estetisoida samansukupuolista rakkautta oli ilmeinen. Jos miesten välistä ystävyyttä arvostettiin, sodomiaan suhtauduttiin vähemmän ihailevasti: se oli *beau vice*, ”kaunis pahe”, jota suvaittiin varsinkin hovi-, upseeri- ja sivistyneistöpiireissä, mutta samalla sitä pidettiin luonnonvastaisena ja siten iljettävänä (*infâme*). Tämän takia aikalaiset olivat tarkkoja sen suhteen, miten he ilmaisivat itseään. Tunteet ja rakastavat sanat olivat sallittuja, mutta raja ystävyyden ja ”luonnonvastaisen” seksuaalisuuden välillä oli juuri tässä, sodomiittisissa teoissa, joista voitiin lainsäädännön ja Raamatun nojalla antaa rangaistuksia.[31]

Pariisissa ”sodomiittien”, lähteissä myöhemmin ”pederastien”, tapaamisiin puuttui siveys- ja ulkomaalaispoliisi, joka valvoi järjestyshäiriöiden välttämiseksi puistoja, sillanalusia ja kujia soluttautumalla seksiseuraa etsivien joukkoon. Yleensä kiinni jääneet vangittiin, kuulusteltiin ja karkotettiin kaupungista.[32] Sodomiasta langetettuja kuolemantuomioita ei kuitenkaan enää

26. ”Pour moi, il faut renoncer au bonheur, il n’est pas fait pour moi. Mais il n’y a que des laches qui se livrent à l’abattement. J’ay des devoirs à remplir”, Madrid 10.2.1766, Y 63a Heilbornska samlingen, Uppsala universitetsbibliotek, ff. 136–138.
27. ”l’un des hommes qui m’a le plus chéri, et que j’ai le plus tendrement aimé”, Jean-François Marmontel, *Mémoires*. Toim. Jean-Pierre Guicciardi & Gilles Thierriat. Mercure de France 1999, 203–204, 302.
28. Ks. Blanc 2002, 69–84.
29. Valvontapöytäkirja 16.2.1774, 23.12.1774, 3.2.1775, 3.3.1775 ja 17.3. 1775, Contrôle des Étrangers, vol. 3–4, Archives du Ministère des Affaires Étrangères; Vincent-Buffault 1995, 40–41.
30. Valvontapöytäkirja 19.5.1775, Contrôle des Étrangers, vol. 5, Archives du Ministère des Affaires Étrangères; Blanc 2002, 79.
31. Coward 1980, 233, 239, 243; Jeffrey Merrick. Sodomitical Scandals and Subcultures in the 1720s. *Men and Masculinities* 1:4 (1999), 375.
32. Coward 1980, 235; Blanc 2002, 80.

pantu tosiasiassa toimeen Ranskassa vuoden 1750 jälkeen, jos ei lasketa vuoden 1783 tapausta, johon liittyi ryöstömurha.[33] Poliisin arkistoja on käytetty runsaasti homoseksuaalisuuden historian tutkimuksessa asenteiden ja käytänteiden selvittämiseen,[34] mutta henkilöhistorialliseen tutkimukseen ne eivät puutteidensa takia välttämättä sovi, eivätkä ne yleensä kerro paljoakaan tunteista. Pariisin siveyspoliisin arkistosta ei löydy mainintoja ruotsalaisista, jotka vaikuttavat ryhmänä käyttäytyneen poikkeuksellisen siveellisesti – tai sitten he eivät jääneet kiinni.

Myöskään ulkomaalaisvalvonnan pöytäkirjat eivät kerro mitään ruotsalaisten intiimistä elämästä, vaikka tiettyjen muiden maiden diplomaattien skandaalinomaisista naissuhteista löytyy mainintoja ja myös Ruotsin suurlähettilästä seurattiin niin tarkkaan, että tiedettiin, milloin ja missä puistossa Creutz ulkoili, keiden kanssa hän näyttäytyi bulevardeilla ja kenet harvat hän päästi luokseen sairasvuoteelleen, kun hän joulukuussa 1775 poti kuumetta. Valvontapöytäkirjat eivät ole aukottomia, ja arkistosarja alkaa vasta vuodesta 1774 eli sen jälkeen, kun Creutz oli ylennetty suurlähettiläälksi Kustaa III:n vallankaappauksen seurauksena 1772.[35] Lähimmät ihmissuhteensa Creutz onnistui pitämään salassa tai niistä ei kirjoitettu poliittisista syistä; olihan Ruotsin suurlähettiläs arvonsa sekä edustamansa maan valtiomuodon takia Pariisissa diplomaattisessa hierarkiassa varsin korkealla.[36] Hänen asemassaan olevilla oli tarvittaessa myös keinoja välttää ikävyyksiä viranomaisten kanssa.

Suurlähettilään ihmissuhteita valaisee kuitenkin toisenlainen lähdekokonaisuus, nimittäin hänen sekä lähetystösihteeri Malte Ramelin (1747–1824) kirjeet Curt von Stedingkille.[37] Siinä, missä Ramelin kirjeet valaisevat lähetystössä työskennelleiden miesten herkistyneitä puhetapoja ja kiitollisuuden sävyttämää kiintymystä esimieheen ja ystävään, Creutzin kirjeet ovat omaa luokkaansa. Kirjallisella laadullaan ja vahvoine rakkauden ilmaisuineen ne poikkeavat tavallisista tuon aikaisista miesten välisistä ystävyyskirjeistä.

Stedingkin tausta oli erilainen kuin Creutzin tai Ramelin. Kuten Ramel, jonka kanssa hän oli opiskellut Upsalassa, hän oli Creutziä noin 15 vuotta nuorempi, mutta toisista poiketen hän ei ollut virkamies vaan oli toiminut sotilastehtävissä lapsuudestaan asti lukuun ottamatta muutamaa vuotta yliopistolla. Stedingk oli syntynyt Ruotsin Pommerissa. Hänen isänsä oli palvellut Preussin armeijassa ennen seitsenvuotista sotaa, ja hänen äitinsä oli Fredrik II:n sotamarsalkka Curt von Schwerinin tytär. Vuodesta 1766 Stedingk palveli Ranskassa Royal Suédois -rykmentin upseerina. Elokuussa 1769 hän tutustui Creutziin. Armeija ja koko hovi olivat silloin saapuneet joukkojen katsastukseen Compiègneen venyttäen pikkukaupungin majoituskapasiteetin äärimmilleen. Ilma oli sietämättömän kuuma. Jostain syystä Stedingk ei ollut saanut aikaiseksi varata itselleen yösijaa. Kirjeessään äidilleen hän kertoi, kuinka lähettiläs oli siinä tilanteessa kutsunut hänet vuokraamaansa ahtaaseen huoneeseen sekä tarjonnut hänelle puolet omasta sängystään, jota oli jatkettu parilla tuolilla.[38] Vuoteen jakaminen sisarusten tai muuten samassa talossa nukkuvien samansäätyisten henkilöiden kanssa ei 1700-luvulla ollut mitenkään poikkeuksellista, varsinkaan armeijassa, joten sille ei pidä antaa liikaa merkitystä, joskin fyysinen läheisyys saattoi tehdä kahden miehen ystävyydestä välittömämmän, kuin mitä se olisi muuten ollut.

Creutzin ja Stedingkin ystävyyssuhde alkoi siis intensiivisenä yhdessäolona ja pikantin sattuman säestämänä. Tutustumisepisodin jälkeen se

33. Jeffrey Merrick, "Brutal Passion" and "Depraved Taste". The Case of Jacques-François Pascal. *Journal of Homosexuality* 41:3–4 (2008), 86.
34. Esim. Coward 1980; Rey 1985; Merrick 2016.
35. Contrôle des Étrangers, Archives du Ministère des Affaires Étrangères; Creutzin sairaus vol. 8, valvontapöytäkirja 29.12.1775; sarjasta yleisesti ks. Jean-François Dubost, Les étrangers à Paris au siècle des Lumières. Teoksessa Daniel Roche (toim.) *La ville promise. Mobilité et accueil à Paris (fin XVIIe–début XIXe siècle)*. Fayard 2000, 228–229.
36. Ennen Creutziä sijoittuivat protokollassa paavin lähettiläs, keisarin, Espanjan, Molempain Sisiliain, Sardinian, Portugalin ja (vuoteen 1778 asti) Ison-Britannian suurlähettiläät.
37. Molemmat kirjesarjat löytyvät samasta arkistokokonaisuudesta, Brev till Curt von Stedingk 1759–1785, Curt von Stedingks arkiv, Kansallisarkisto. Creutzin kirjeiden retoriikkaa ystävyyden ilmentymänä on aiemmin analysoinut Charlotta Wolff, Kabal och kärlek, en alternativ sociabilitet. Vänskapskulten i 1700-talets hovkultur. *Historisk Tidskrift för Finland* 89:2 (2004), 85–115.
38. Curt von Stedingkin kirje Christina Charlotta von Schwerinille, Phalsbourg 25.8.1769, Steding, Adolf–Viktor, Brev till C. A. Steding, Christoph Adam Stedings arkiv, Kansallisarkisto.

oli jonkin aikaa tyypillinen patronus-klienttisuhde, johon kuului myös taloudellinen riippuvaisuus.[39] Ruotsin diplomaattisella edustajalla Pariisissa oli vastaavia suhteita lukuisiin Ranskassa palvelleisiin upseereihin, jotka lähestyivät häntä avunpyynnöillä liittyen ylennykseen, palkanmaksuun, eläköitymiseen tai muihin aineellisiin huoliin.[40] Jo Compiègnessa Creutz oli kutsunut Stedingkin Pariisiin, mutta nuori luutnantti oli kohteliaasti kieltäytynyt vedoten köyhyyteensä. Seuraavana vuonna Stedingk selvitti uramahdollisuuksia Zweibrückenin herttuan palveluksessa mutta päätyi lopulta jatkamaan Ranskassa, jossa hänet ylennettiin kapteeniksi vuonna 1770 tai 1771.[41] Kesästä 1772 ystävyys Creutziin näyttää syventyneen, ja sen myötä heidän kirjeenvaihtonsa vilkastui.

Rakkauskirjeitä ystävälle

Creutzin kirjeitä Stedingkille on säilynyt jälkimmäisen arkistossa yhteensä 36 kappaletta. Kirjeenvaihdon toinen puolisko eli Stedingkin kirjeet Creutzille ei tietääkseni ole säilynyt. Creutzin kirjeistä ensimmäinen, artikkelin alussa mainittu kirje on päivätty Pariisissa 25. kesäkuuta 1772, melkein kolme vuotta tutustumisen jälkeen. Sen perusteella on ilmeistä, että miesten välillä oli kulkenut kirjeitä aikaisemmin ja heidän ystävyytensä oli jo läheinen. Edellisessä, ei säilyneessä kirjeessään Creutz oli tekstin perusteella pyytänyt Stedingkiä hillitsemään tunneilmaisujaan, minkä jälkeen tämä oli huolestunut heidän ystävyytensä puolesta. Säilyneessä vastauksessa vanhempi, kokeneempi ja korkeammassa asemassa oleva mies lempeästi ohjaa nuorempaa: ”Mitä sanotte minulle rauhoittaa minut. Minulle riitti sananne, sillä tunnen sydämenne puhtauden.”[42] On pääteltävissä, että miehet tiedostivat liikkuneensa kielletyn rajalla ja että he sen takia korostivat ystävyytensä kunniallisuutta varsinkin kirjallisessa viestinnässä.

Kuva 2. Nuori Stedingk palveli Ranskassa vuonna 1690 perustetussa jalkaväkirykmentissä Royal Suédois, jonka päällystö koostui ruotsalaisista aatelismiehistä ja miehistö Saksan alueilta värvätyistä, pääosin luterilaisista sotilaista. Rykmentillä oli tietty symbolinen merkitys Ruotsin ja Ranskan välisissä suhteissa, minkä takia monella sen upseereista oli myös läheinen yhteys Ruotsin lähetystöön Pariisissa. Rykmentti luokiteltiin Ranskan kruunun taistelujärjestyksessä ns. saksalaisiin värvättyihin joukkoihin. Sen lipussa olivat Ruotsin ja Ranskan vaakunat. Kaiverrus julkaistu teoksessa Claude-Antoine Littret, *Uniformes militaires, où se trouvent gravés en taille-douce les uniformes de la Maison du Roy, de tous les régiments de France* […], 1772. Lähde: gallica.bnf.fr/Bibliothèque Nationale de France. PD.

39. Creutz totesi lähettävänsä Stedingkille rahaa, koska hän halusi, että tämä saisi kaiken häneltä, sillä Creutz halusi itsekin olla ystävälleen kaikesta velkaa. Pariisi 27.11.1773.
40. Charlotta Wolff, *Vänskap och makt. Den svenska politiska eliten och upplysningstidens Frankrike.* Svenska litteratursällskapet i Finland 2005, 174–175.
41. Curt von Stedingkin kirje Christina Charlotta von Schwerinille, Phalsbourg 25.8.1769; von Platen 1995, 71–77.
42. ”Ce que vous me dites me rassure. Un mot de vous m'a suffit car je connois la candeur de votre ame”, Pariisi 25.6.1772.

Tämän ja seuraavan, Pariisissa 31.8.1772 päivätyn kirjeensä, joka käsitteli Stedingkin rykmentin asioita, Creutz allekirjoitti vielä nimellään ja tittelillään, mutta jälkimmäisen lopussa hän pyysi Stedingkiä päättämään hänkin kirjeensä ”ilman kohteliaisuuksia ja ilman seremonioita”, sillä ”tämä on ystävien etuoikeus”.[43] Kaikista myöhemmistä kirjeistä puuttuu allekirjoitus, ja niissä Creutz useimmiten sinuttelee Stedingkiä. Elokuun jälkeen Creutzin omissa kirjeissä Stedingkille on tauko, mutta syyskuun puolivälissä hän lähestyi Stedingkiä sihteerinsä Ramelin kautta ja kutsui suojattinsa viettämään aikaa heidän kanssaan Fontainebleaussa, jossa hovi oleskeli lokakuussa kuninkaan metsästäessä. Kutsu oli imperatiivinen: Stedingkin piti tulla mitä pikimmiten, hänen ei tarvitsisi huolehtia mistään, Creutz halusi ”pitää hänet luonaan päivän kaikkina tunteina”, ja nuori kapteeni esiteltäisiin Ranskan sotaministerille.[44]

Syksyllä Stedingk vietti näin kuusi viikkoa Creutzin kanssa Fontainebleaussa ja sen jälkeen jonkin aikaa hänen luonaan Pariisissa. Lähetystössä oleskeli säännöllisesti nuoria ruotsalaisia miehiä, jotka olivat Ranskassa matkojensa tai sotilasuransa vuoksi. Stedingkin vierailu ei kuitenkaan jättänyt jälkeä suurlähettilään kirjeenvaihtoon Kustaa III:n kanssa. Maininnan puuttuminen kertonee siitä, että rahaton pommerilaisupseeri oli syksyllä 1772 ennen kaikkea Creutzin henkilökohtainen ystävä eikä kuninkaan suojatti tai nimekkään ruotsalaissuvun edustaja, toisin kuin esimerkiksi nuori Fersen tai De Geer.[45]

Talvella 1772–1773 Stedingk oli edelleen Creutzin luona Pariisissa. Hän oli sairastunut tuhkarokkoon ja joutunut viideksi viikoksi vuoteen omaksi, minkä aikana suurlähettiläs piti hänestä huolta. Hoiva ja huoli lähensivät miehiä entuudestaan. Tammikuun lopussa Stedingk oli parantunut. Hänen ajastaan Pariisissa on peräisin päiväämätön kirje, johon on lyijykynällä myöhemmin merkitty ”[1774]”. Kun kirjeen sisältöä verrataan muihin kirjeisiin sekä Stedingkin matkojen kronologiaan, on ilmeistä, että kirjeen on oltava syksyltä 1772 tai todennäköisimmin alkuvuodelta 1773. Kirjeen alusta käy ilmi, että Creutz on ollut käymässä hovissa ja ystävät ovat joutuneet hetkeksi erilleen toisistaan:

> Eilen kun lähdin luotasi, sydämeni oli särkynyt, ja aika, jonka olen viettänyt näkemättä sinua, on ollut sietämätön ikuisuus. Versailles näytti minulle haudan yksinäisyyden. Sinua kaikkialta etsivä sydämeni asuu vain paikoissa, joissa sinä olet, ja ilman sinua olen maailmassa alati yksin. Minun huomattiin olevan surullinen ja lannistunut; sanoin olevani sairas ja menin heti nukkumaan. Luulen, että Taivas on muovannut sydämeni juuri sellaiseksi, että rakastan enemmän kuin muut, mutta se on myös tehnyt sinusta enemmän rakastamisen arvoisen. Oi ainoa, ainutlaatuinen ystäväni, *siitä lähtien, kun annoin itseni sinulle*, tunnen onnea tai epäonnea vain sinun tähtesi. Tunnen, ajattelen ja elän vain sinun vuoksesi. Palattuani lasken kaikki hetket siihen saakka, että voin syleillä sinua. Sydämeni hyppii, kun kuulen vaunun kulkevan; kuuntelen, etkä se ole sinä. Voi Luoja, mitä minusta tuleekaan, kun olet lähtenyt? […] Oi ystäväni, olet antanut minulle uuden elämän. Olet saanut minut tuntemaan korkeimman onnen. Ystäväni puolesta eläminen, hänelle kuuluminen ja sen tietäminen, että hän kuuluu minulle, sydämeni paljastaminen hänelle, hänen sielunsa lukeminen, kaikkien ajatusteni kaataminen hänen syliinsä ja koko elämäni omistaminen hänelle *on kaikki toiveeni ylittävä onni, jota en uskaltanut toivoa mutta joka on toteutunut.* […] Oi ystäväni, sinä, jota kohtaan *tunnen sitä, mitä en ole tuntenut ketään kohtaan*, voit uskoa, että tämä sydän, joka tällä hetkellä huokailee vain sinun tähtesi, sulkee itsensä ilolta, kun se menettää sinut […]. Liiallinen herkkyyteni syövyttää minua; rauhattomana, kiihtyneenä *en saa omista tunteistani selvää; luulen, että olisi parempi, ettei minua olisi,* mutta ei, on niin ihanaa elää sinun vuoksesi. Sana tai katse sinulta lohduttaa minua kaikessa, mistä kärsin.

43. ”Je finis mes lettres sans compliment et sans ceremonie et je vous suplie d’en user de même c’est le droit des amis”, Pariisi 31.8.1772.
44. Ramel Stedingkille, Pariisi 15.9.1772 ja Pariisi 17.9.1772; jälkimmäisessä ”il veut vous posseder toutes les heures du jour”.
45. Fersenista ja De Geerista ks. esim. Comte de Creutz, *La Suède & les Lumières. Lettres de France d’un Ambassadeur à son Roi (1771–1783)*. Toim. Marianne Molander Beyer. Michel de Maule 2006, 91, 93, 353, 377.

> […] Hyvää iltaa rakkaani. Jos olisi lempeämpi nimitys, sydämeni olisi sen sinulle antanut.[46]

Kursivoimani kohdat kirjeestä ovat esimerkkejä siitä, kuinka ystävyyttä kuvailtiin eroottisin ja tunteikkaan kehollisin termein. Vastaavanlaisia ilmaisuja löytyy Creutzin kirjeestä toukokuusta 1773:

> En tiedä, kuinka näin voi olla, mutta on varma, että rakkauteni sinuun kasvaa joka päivä. *Sinusta on nyt tullut yhtä ja samaa minun kanssani, olet yhdistynyt ajatukseeni, vereeni ja olemukseeni*, näen sinut jatkuvasti silmissäni, tunnen sinut jatkuvasti sydämessäni, hakeudun jatkuvasti tiloihin, joissa olen nähnyt sinut, joissa olen elänyt kanssasi, enkä pysty enää jättämään niitä.[47]

Tässä kursivoimassani kohdassa Creutz on todennäköisesti halunnut ystävyyden teorioiden mukaisesti ilmaista, kuinka erottamattomia ystävyksistä oli tullut, mutta muotoilu on tulkittavissa myös toisin. Tunteiden selittämättömyydessä ja kohtalokkuudessa on yhtymäkohtia Montaignen kuuluisaan rakkauskirjeeseen La Boétielle, jota ystävyyden ja homoseksuaalisuuden historiassa on paljon analysoitu.[48] Ajatus verellä sinetöidystä ystävyydestä on puolestaan metaforanakin vahva, varsinkin säyseän runoilijadiplomaatin kynästä tulleena, sillä Stedingkin ja Creutzin kaltaisille uuden ajan moralistien – kuten Montaignen – sekä klassisen kirjallisuuden lukijoille se on ollut ilmeinen viittaus miesten väliseen herooiseen ystävyyteen, johon kuului vähintään henkinen yhtyminen.[49] Vaikutelma vahvistuu siitä, että Creutz haki herkistymistä ja läheisyyden mielikuvaa nimenomaan metsästä, joka urbaanien normien ulkopuolisena tilana oli sekä paimenrunoissa että virgiliaanisessa perinteessä kahlitsemattoman seksuaalisuuden symboli.[50]

Maaliskuun 26. päivänä 1773 Creutz lähetti Stedingkille vekselin ja ilmoitti maksaneensa hänen velkansa rykmentille.[51] Toukokuun alussa Stedingk oli poistunut Pariisista, ja häntä seurasi matkallaan kohti Pommeria ja Tukholmaa puoli tusinaa herkkää kirjettä. Suurlähettiläs kirjoitti tiheästi, noin kerran viikossa. Elokuuhun 1773 asti sävy oli varsin rakastavainen, ja Creutz kutsui Stedingkiä ainoaksi, parhaaksi, helläksi, rakkaaksi, arvostettavaksi ystäväkseen ja rakkaakseen (”*mon bien-aimé*”) ja ilmaisi fyysistä kaipaustaan. Toukokuun 9. päivänä 1773 hän kirjoitti, ettei hän Stedingkin lähdön jälkeen ollut nukkunut tai syönyt, että kaikki paikat näyttäytyivät hänelle tyhjinä ja autioina, eikä hän ollut koskaan tuntenut vastaavaa rakkautta:

> Tunnen nyt, etten koskaan ole rakastanut ketään kuten sinua ja etten koskaan enää pysty rakastamaan mitään, mutta sinun ystävyytesi täyttää kaiken, joka määrää kohtaloni ja onneni. […] Hyvästi paras ystäväni, minulla ei

46. ”Hier en te quittant mon cœur etoit brisé et le tems que j’ay passé sans te voir a été une eternité insuportable. Versailles me presentoit la solitude du tombeau. Mon cœur qui te cherche partout n’habite que les lieux où tu es, et sans toi je suis toujours seul au monde. On me voyoit triste et abattu, j’ai di [*sic*] que j’etois malade et je me suis couché tout de suite. Je crois que le ciel a formé exprès mon cœur pour aimer plus que les autres, mais il t’a aussi fait plus digne d’etre aimé. O mon seul, mon unique ami, depuis que je me suis donné à toi, je ne connois de bonheur ni de malheur que pour toi. Je ne sens, je ne pense, je ne vis que pour toi. Depuis que je suis de retour je compte tous les instans jusqu’à ce que je puisse te serrer dans mes bras. Mon cœur palpitte quand j’entens un carosse rouler. J’ecoute et ce n’est pas toi. O Dieu que deviendrai-je quand tu sera parti. […] O mon ami tu m’a [*sic*] donné une nouvelle existence. Tu m’as fait eprouver la felicité supreme. Vivre tout entier pour un ami, luy apartenir et savoir qu’il vous apartient, luy montrer à decouvert son cœur, lire dans son ame, verser toutes ses pensees dans son sein, enfin luy devouer toute sa vie, c’est un bonheur qui passoit tous mes vœux que je n’osois esperer et qui s’est réalisé. […] O mon ami, toi pour qui je sens ce que je n’ai senti pour personne, crois que ce cœur qui ne respire a present que pour toi, sera inaccessible à la joie lorsqu’une fois il t’aura perdu […]. L’excès de ma sensibilité me consume, inquiet, agité je ne demele pas mes propres sentimens, je crois qu’il vaudroit mieux ne pas exister, mais non il est si doux de vivre pour toi. Un mot un regard de toi me console de tout ce que je souffre. […] Bonsoir mon bien aimé. S’il existoit un nom plus doux mon cœur te l’auroit donné.” Päiväämätön.

47. "Jag vet intet huru det kan ske men det är visst att hvar dag ökar min kärlek för dig. Du har nu blifvit et [*sic*] och det samma med hvad jag är, du är förenad med min tancka, med mitt blod, med mitt väsende, jag ser dig ständigt för mina ögon, jag känner dig ständigt uti mitt hjerta, jag söker ständigt de rum der jag sedt dig, der jag lefvat med dig och jag kan intet mera lemna dem.” Pariisi 16.5.1773.

48. Schachter 2002, 16–17; Österberg 2007, 158.

49. ”Henkisestä yhtymisestä” ks. Schachter 2002, 13; Fauskevåg 2008, 124, 128.

50. Wolff 2022, 39–40.

51. Pariisi 26.3.1773.

> ole voimia sanoa sinulle enempää, sydämeni särkyy ja tunnen, että rakastan sinua yli kaiken maailmassa, enemmän kuin itseäni, enemmän kuin elämääni. […] Olet jatkuvasti silmissäni, mutta käteni etsivät sinua turhaan […].[52]

Ovatko nämä tyhjät kädet (”*mina armar söka dig förgäfves*”) ymmärrettävissä hienovaraiseksi viittaukseksi Orfeukseen, jonka hahmo yhdistettiin vielä 1700-luvulla paitsi rakastetun menettämiseen myös homoseksuaalisuuteen?[53] Oli miten oli, paikkojen merkityksettömyys ilman ystävää toistui Creutzin kirjeessä myös helmikuussa 1774, kun Pariisissa ilmat lämpenivät. Tässä kirjailija kontrastoi yksinäisyyden epätoivoa vastaan rakkauden kevättä:

> Haluaisin voida rakastaa sinua maltillisemmin. Sieluni olisi siitä levollisempi. Mutta sydämeni vaatii sinua edelleen koko ympäristöltäni. Tämä kevät on kovin erilainen kuin vuoden takainen. Kaikki syntyi uudelleen, kun olin ystäväni kanssa; nyt kaikki näyttää minusta elottomalta ja kuolleelta.[54]

Kirjeessään 13.5.1773 Creutz kertoi, kuinka hän toivoi kirjeitä ystävältään joka aamu, kun ovi kävi. Hän kertoi puhuvansa jatkuvasti Ramelin kanssa Stedingkistä ja pitävästä sihteeristään erityisesti siksi, että tämä oli niin kiintynyt Stedingkiin. Kolme päivää myöhemmin Creutz lähetti riemukkaan epistolan Stedingkille: hän oli saanut tältä kirjeen, lukenut sen, lukenut uudestaan, ahminut sitä, suudellut sitä tuhat kertaa. Erityisen onnellinen hän oli siitä, että Stedingk oli vihjaillut, että he voisivat jälleen tavata. Halutessaan ”siirtää koko sielunsa paperille”,[55] Creutz vaihtoi kielen ruotsiin ja totesi mustasukkaisesti, ettei hän voisi elää, mikäli hänellä ei olisi Stedingkin sydämessä ensimmäistä sijaa.[56]

Kirjeen loppupuolella Creutz kertoi ottavansa Stedingkin kirjeen mukaansa metsään, jossa hän aikoo suudella ja syleillä sitä, onnesta itkien. Suurella vaikeudella hän yritti lopettaa kirjettään, joka jatkuu taitetun arkin neljän sivun marginaaleihin vakuutuksilla, kuinka kukaan ei ollut rakastanut kuin hän, kuinka hänen ystävyytensä on puhdas ja pyyteetön, kuinka hän halusi antaa elämänsä ja verensä ja kaiken ystävänsä puolesta. Siinä kohtaa Creutz myös totesi, että on ”onni ja epäonni rakastaa kuten rakastan sinua, mutta se, mitä kärsitään, ei ylitä iloa, jota koetaan”.[57]

Epistolaarisena teemana kesäinen luonto ja raikas metsä olivat hälyisän kaupungin ja saastaisen hovin vastakohtina jatkumoa Creutzin nuoruuden runomaisemille, jotka hehkuivat aistillisuutta ja viatonta rakkautta.[58] Creutz kertoi toukokuun lopussa 1773 käyvänsä joka päivä maalla, koska hän koki siellä voimistuvansa ja nuorentuvansa ja ajatteli siellä ystäväänsä.[59] ”Kävelen joka päivä metsässä ja kuvittelen olevani ystäväni kanssa. Olen siellä onnellinen, sillä haaveilen tauotta sinusta”, hän toisti 23. heinäkuuta 1773.[60] Hän kehotti Stedingkiä muistelemaan heidän yhteisiä kävelyjään tämän liikkuessa niityillä ja metsissä. Kirjeiden mukaan ottaminen oli

52. ”Jag känner nu att jag aldrig älskat någon som dig, och at jag aldrig mera kan älska något, men din vänskap upfyller alt, som gör mitt öde och min lycka. […] Farvähl min bästa vän, jag har intet styrka att säga dig mera, mitt hjerta brister och jag känner att jag älskar dig öfver alt i världen mera än mig sjelf, mera än mitt lif. […] Jag har dig ständigt för mina ögon, men mina armar söka dig förgäfves […].” Pariisi 9.5.1773.
53. Vrt. Vergilius, *Georgica*, IV, 497–498. Sen ranskankieliset 1700-luvun käännökset, joita myös Creutz omisti, muistuttavat kirjeen muotoilua. Ks. myös Ovidius, *Muodonmuutoksia*, X; Ellen T. Harris, *Handel as Orpheus. Voice and desire in the chamber cantatas*. Harvard University Press 2001, 32–48.
54. ”Je voudrois pouvoir t’aimer plus moderement mon ame en seroit plus calme. Mais mon cœur te redemande encore à tout ce qui m’environne. Ce printems est bien different de celuy de l’année passée. Tout renaissoit lorsque j’etois avec mon ami, maintenant tout me paroit inanimé et mort.” Pariisi 20.2.1774.
55. ”Je voudrois pouvoir transporter toute mon ame sur le papier”, Pariisi 16.5.1773.
56. ”[…] tänk ofta på mig och lämna aldrig åt någon annan det rum jag har uti dit hjerta. Jag kan intet lefva om intet jag har der det första rummet, och all min sällhet består deruti att jag vet att du har ingen som du håller mera af än mig.” Pariisi 16.5.1773.
57. ”Ach min öma min enda vän ach vad det är för en lycka och olycka att älska som jag älskar dig, men det man lider svarar intet emot det nöjet man har.” Pariisi 16.5.1773.
58. Pariisi 23.5.1773, 29.5.1773 ja 10.6.1773 sekä Compiègne 15.7.1773.
59. Pariisi 23.5.1773.
60. ”Je me promene tous les jours dans la foret et je crois etre avec mon ami. J’y suis heureux car je reve sans cesse à toi.” Compiègne 23.7.1773.

keino eristää ja jalostaa eksklusiiviset tunteet, ja se oli tapa ylittää fyysiset etäisyydet subliimin eli ylevän luontokokemuksen myötä.[61]

Kun Stedingk oli saapunut vanhempiensa luokse, Creutz päätti 23.5.1773 kirjeensä sanakäänteisiin, jotka rinnastivat miesten ystävyyden sukulais- tai kumppanuussuhteeseen: ”Hyvästi rakkaani. Kun syleilet vanhempiasi, ajattele, että minäkin kuulun perheeseen.”[62] Myös viikkoa myöhemmin päivätty kirje todistaa, kuinka läheiseksi Creutz koki ystävyytensä Stedingkin kanssa. Siitä käy ilmi, että miehet olivat suunnitelleet matkustavansa yhdessä Italiaan, maahan, joka sekä Ruotsissa että Ranskassa yhdistettiin miesten homoseksuaalisuuteen.[63] Ensin piti kuitenkin saada Stedingk takaisin Pariisiin:

> Ilman sitä en voi elää. Kyyneleni valuivat, kun luin nämä sanasi: miksi lähdin luotasi. […] Oi hellä, ainut ystäväni, miten rakas oletkin minulle. Olet saanut minut kokemaan, että ystävyys on asioista ensimmäinen, ja ainut, joka lohduttaa ihmistä. Puhut minulle kiitollisuudesta, palveluksista. Kas, ystäväni, sinä olet minun hyväntekijäni, olet tehnyt elämästäni kiinnostavan, olet kaksinkertaistanut olemukseni. […] Kun saan kirjeitäsi ja lähden ulos ihmisten seuraan, olen aivan säteilevä ja minua pidetään niin muuttuneena, että ollaan lähellä onnitella minua jostain minulle sattuneesta onnekkaasta tapahtumasta. Sinusta riippuu, jatkatko onneani kirjoittamalla minulle usein. Ahmin kirjeesi, luen ne tuhat ja tuhat kertaa, suutelen kätesi piirtämiä kirjaimia.[64]

Juhannuksen 1773 jälkeen Creutzin kirjeitä katosi ainakin tilapäisesti postiin, ja Creutz murehti, oliko Stedingk ehtinyt ajatella, että Creutz oli ”kevytmielinen ja uskoton kuin kaikki muutkin”.[65] Hän sanoi olevansa vihainen ja surullinen ilmaistuaan turhaan tunteitaan kirjeissä, joita hänen ystävänsä ei edes lukisi, ja hieman moittivaan sävyyn hän selitti ystävyytensä ainutlaatuisuutta:

> Siten rakastan sinua turhaan hellyydellä, jollaista ei ole koskaan ollut kuin minun sydämessäni, et saa sitä koskaan tietää. Rankaiset ehkä jopa minua onnettomuudestani unohtamalla minut. […] Luuletko, että voin elää ajattelematta sinua? Ja että voin ajatella sinua kirjoittamatta sinulle? Luuletko, että ystävyyteni sinua kohtaan voisi vähentyä? Vaikka vuosisadat kuluisivat, se pysyisi aina yhtä elävänä, yhtä hellänä. Vaikka kokonainen maailma olisi välissämme, näkisin sinut jatkuvasti silmissäni. Menestyksen huipulla tulet aina olemaan se, joka täyttää sieluni, vastoinkäymisissä lohdutat minua kaikessa, menestyksen, omaisuuden ja jopa terveyden menetyksessä. Olet minulle maailmankaikkeus. […] Ei, kukaan ei ole koskaan rakastanut kuten rakastan sinua, eikä kukaan tule koskaan rakastamaan kuin minä.[66]

Kuten Rousseau ja tämän sankarit,[67] Creutz esitti siis itsensä tunteellisesti erilaiseksi kuin kaikki muut, possessiiviseksi ja mustasukkaiseksi kuin rakastaja. Katoamisepisodin jälkeen kirjeiden tematiikka alkoi kuitenkin muuttua arkisem-

61. Pariisi 29.5.1773.
62. ”Adieu mon bien aimé. Quand tu embrasse [*sic*] tes parens, songe que je sois aussi de la famille.” Pariisi 23.5.1773.
63. ”Sais tu bien que je pense toujours à notre voyage d’Italie?” Pariisi 29.5.1773. Italiasta ks. Blanc 2002, 70, ja Annie Mattsson, Kvinnliga tidsfördriv och manliga mätresser. Kön och sexualitet i smädandet av Gustaf III, *Historisk Tidskrift för Finland* 92:4 (2007), 468.
64. ”Sans cela je ne pourrai pas vivre. Mes larmes ont coulé quand j’ay lu ces mots: pourquoi t’ai-je quitté. […] O mon tendre, mon unique ami que tu m’est [*sic*] cher. Tu m’as fait connoitre que l’amitié est le premier des biens, et la seule chose qui console l’homme. Tu me parle [*sic*] de reconnoissance, de bienfaits. Eh mon ami c’est toi qui est [*sic*] mon bienfaiteur, tu m’as rendu la vie interessante, tu as doublé mon etre. […] Quand je reçois de tes lettres et que je sors dans la societé, je suis tout radieux et on me trouve si changé qu’on est prêt à me feliciter sur quelque evenement heureux qui m’est arrivé. Il depend de toi de perpetuer mon bonheur en m’ecrivant souvent. Je devore tes lettres, je les lis mille fois je baise les caracteres que ta main a tracés.” Pariisi 29.5.1773.
65. ”Tu me croira donc leger et inconstant comme tous les autres.” Pariisi 24.6.1773.
66. ”C’est donc en vain que je t’aime avec une tendresse qui n’a jamais existé que dans mon cœur, tu ne le saura [*sic*] jamais. Tu me punira [*sic*] même peut etre de mon malheur en m’oubliant. […] Crois tu que je puys [*sic*] vivre sans penser à toi ? et que je puis [*sic*] penser à toi sans t’ecrire ? crois tu que l’amitié que j’ay pour toi puisse diminuer ? Les siecles s’ecouleroient et elle resteroit toujours egalement vive egalement tendre. Un monde entier nous separeroit et je te verroit [*sic*] sans cesse devant les yeux. Dans la plus grande prosperité tu sera [*sic*] toujours l’objet dont mon ame est remplie, dans l’adversité tu me consolera [*sic*] de tout, des pertes de la fortune, des biens, de la santé même. Tu es l’univers pour moi. […] Non on n’a jamais aimé comme je t’aime et personne n’aimera jamais comme moi.” Pariisi 24.6.1773.

maksi. Vielä 23. heinäkuuta Creutz kirjoitti kiintymyksestään Stedingkiä kohtaan. Hän pyysi, että tämä polttaisi kirjeen ja näyttäisi tukholmalaisille suojelijoilleen rouva Ribbingille ja vapaaherra Carl Sparrelle vain liitteenä toimitetun julkisen kirjeen (*lettre ostensible*). Siinä suurlähettiläs neuvoi nuorta aatelismiestä tätä teititellen, sillä tässä vaiheessa Stedingk, joka oli päässyt Tukholmaan asti, tavoitteli hovimiehen paikkaa, ja hänet nimitettiinkin syksyllä kuningatar Sofia Magdalenan kamariherraksi.[68]

Stedingkin oleskelu Ruotsissa, jossa hän oli kuninkaan läheisyydessä ja hänellä oli tärkeämpiäkin suojelijoita kuin kaukainen Creutz, toi etäisyyttä ja hieman piikikästäkin mustasukkaisuutta kirjeenvaihtosuhteeseen. Elokuun ensimmäisenä päivänä Creutz totesi kirjoittavansa ystävälleen, ”koska olen vähemmän laiska kuin te; kirjoitan teille, koska olen enemmän ystävä kuin te; kirjoitan, vaikka minulla on enemmän työtä kuin teillä”.[69] Tämän jälkeen hän moitti, että Stedingk jätti kirjeidensä väliin jo kuukauden eikä vain viikkoa. Hän halusi tietää, pitikö hänen lähettää Stedingkille tämän Pariisiin jättämät kirjat, kun tämä ei enää puhunut suunnitelmistaan. Kirjeissä alkoi esiintyä myös mainintoja muista ihmissuhteista. Elokuun alussa Creutz odotteli turhautuneena kuulumisia ja mainitsi keimailevasti erään varakreivittären, jota kohtaan hänellä oli olevinaan lämpimiä tunteita.[70] Creutz tunnettiin ”naisten runoilijana” ja hänellä oli aina ystävättäriä, joita hän ihaili, mutta toisin kuin ajalle oli tyypillistä, hänellä ei tiedetä olleen rakastajattaria. Mahdollisesti nimeltään mainitsematon varakreivitärkin oli näyttävä platoninen suhde, jolla hän neutralisoi muiden ihmissuhteidensa eroottista jännitettä.[71]

Elokuun lopussa kävi ilmi, että Stedingk oli rakastunut rouva Ribbingiin, mitä Creutz piti valitettavana, koska ihastuminen vei nuoren miehen huomion kuninkaan miellyttämisestä. Suurlähettiläs varoitti himojen tuhoisista vaikutuksista: ne johtaisivat saamattomuuteen ja aistien uupumiseen. ”Olen kokenut sellaista itsekin, ja kokemukseni saa minut vapisemaan puolestanne”, hän totesi erittelemättä sen enempää intohimonsa kohdetta.[72] ”On totta, että rakkaus on hirvit-

Kuva 3. Vuoden 1776 kesämuodin mukainen frakki. Pariisin ulkomaalaispoliisin mukaan suurlähettiläs Creutz liikkui muutaman muun diplomaattimiehen kanssa tällaisissa vaatteissa Pariisin bulevardeilla vuonna 1775. ”Frakki” tarkoitti tuolloin englantilaistyylistä kapeaa, löysälahkeista takkia, joka oli alun perin työvaate mutta jota muotitietoiset miehet alkoivat suosia 1760-luvulla. Niitä käyttivät myös siveyspoliisin seuraamat miesseuraa etsivät miehet. Pierre-Thomas Le Clercin piirroksen perusteella tehty Dupinin kaiverrus, julkaistu muotilehdessä *Galerie des modes et costumes français*, 1779. Lähde: Rijksmuseum. CC 0.

67. Anna Clark, *Desire. A History of European Sexuality*. Routledge 2008, 115.
68. Compiègne 23.7.1773 (kaksi kirjettä). Ks. myös Pariisi 6.10.1773.
69. ”Je vous ecris parce que je suis moins paresseux que vous, je vous ecris parce que je suis plus amis [*sic*] que vous, je vous ecris quoique j’ay plus d’affaires que vous.” Compiègne 1.8.1773.
70. ”La vicomtesse a eté ici. Elle m’aime toujours. Elle est douce, sensible et tendre. Son projet d’etre attachée à la comtesse d’artois paroit manqué. J’en suis faché pour elle car elle auroit vecu moins avec son plat mary.” Compiègne 5.8.1773.
71. Näyttävistä platonisista naissuhteista ks. Blanc 2002, 71, ja niiden neutralisoivasta vaikutuksesta Loiselle 2014, 97.
72. ”Je l’ai eprouvé moi-même et mon experience me fait trembler pour vous.” Pariisi 29.8.1773. Tämä rouva Ribbing oli todennäköisesti Eva Helena Löwen (1743–1813), kreivitär Ribbing, jota myös Kustaa III ihaili. Hänellä oli lukuisia miesrakastajia, ja häntä pidettiin Ranskan agenttina.

tävä karikko, mutta sinulla on sentään tarpeeksi itsekuria, jotta pystyt estämään sitä kasvamasta tuhoisaksi mielenrauhallesi", hän oli pari viikkoa aiemmin neuvonut.[73]

Maaliskuun alussa 1774 Stedingk oli uudestaan rakastunut, ja Creutz halusi ystävänä tietää, keneen. Samassa kirjeessä hän ripitti Stedingkiä laiskuudesta. Vastavoimaksi lihallisten himojen tuottamalle moraaliselle veltostumiselle ja rakastumisen levottomuudelle Creutz painotti nyt nuoruusystävänsä Gyllenborgin tavoin[74] miehekästä hyveellisyyttä:

> Kirjeesi ovat tyhjiä asiasisällöstä ja sisältävät vain muutaman rivin. […] Herää ja ole ystävyyteni arvoinen, ole itsesi arvoinen. Hanki oikeudet olla ylpeä itsestäsi. Et ole enää siinä iässä, jossa kaikki annetaan suloiselle lapselle anteeksi. Olet iässä, jossa mies ei ole mitään ilman lahjakkuuttaan ja luonnettaan. Uskalla löytää voimavaroja näistä ja hyödyntää taivaan sinulle antamia lahjoja![75]

Fyysinen etäisyys ja postinkulun epäsäännöllisyys rasittivat ystävyyttä. Vaikka ystävyyden retoriikka säilyi Creutzin kirjeissä, syksystä 1773 kauniiden mutta hieman jo kuluneiden fraasien taustalla on aistittavissa huolta ja turhautumista siihen, että Stedingkin kirjeet tulivat harvaan. Syyskuun 5. päivänä 1773 Creutz valitti, että oli taas kulunut viisi postipäivää ilman kuulumisia eikä kirjeenvaihto pysynyt säännöllisenä:

> Luotin ystävääni tässä asiassa, joka olisi tehnyt hänen poissaolostaan vähemmän julman minulle […]. Jumalan nimeen, päästä minut tästä epätietoisuudesta, johon hiljaisuutesi on minut jättänyt, tai toimi niin, että voin puolestani lakata rakastamasta sinua.[76]

Kun kirjeitä lopulta tuli, Creutz joutui vakuuttelemaan Stedingkille, että hänen ystävyytensä tätä kohtaan oli "yhtä muuttumaton kuin se on puhdas".[77] Kenties Stedingk oli esittänyt epäilyksiä, sillä marraskuun lopussa Creutz selitti elävänsä vain tarpeesta rakastaa Stedingkiä ja piti epäoikeudenmukaisena, että tämä luuli hänen ystävyytensä vähenevän.[78] Kipeä syytös epäoikeudenmukaisuudesta toistui huhtikuussa 1774:

> Miten olettekin epäoikeudenmukainen epäillessänne, että ystävyyteni teitä kohtaan on vähentynyt. […] Haluaisin, että sieluni valuisi kynääni ja näkisitte, kuinka olette julma. Ei, ystäväni, olette minulle kaikki, ja jos ystävyytenne vähenee, en osaa enkä halua koskaan lohduttautua. En kerro teille, miten kärsin poissaolostanne, mutta jos sydämenne ei aavista sitä, se ei ole sen arvoinen, että se omistaa kaltaiseni ystävän. Olen laskenut varaasi koko elämäni onnellisuuden, ja poissaolosi myrkyttää koko sen suloisuuden.[79]

Creutz oli toukokuusta 1773 asti toivonut, että hän saisi keväällä 1774 nähdä Stedingkin, mutta hän tiedosti, että tämän hoviura oli tärkeämpi: "Jos näin tapahtuu [että tapaamme], arvelen kuolevani ilosta. Mieti kuitenkin, mikä on todellinen etusi. Jos Kuningas haluaa, että jäät, niin pitää jäädä", hän neuvoi marraskuussa.[80] Kuukautta

73. "Il est vrai que l'amour est un terrible ecueil, mais enfin tu as assés d'empire sur toi pour empecher qu'il ne devienne fatal à ton repos." Compiègne 15.8.1773
74. Wolff 2022, 43–45.
75. "Tes lettres sont vuides de choses et me contiennent que quelques lignes. […] Reveille toi et sois digne d'etre mon ami, sois digne de toi-même. Acquiers des droits d'etre fier à ton tour. Tu n'est [*sic*] plus dans l'age ou l'on pardonne tout à un joli enfant. Tu es dans l'age ou l'homme n'est rien que par ses talens ou par son caractere. Ose trouver des ressources dans l'un et dans l'autre et profiter des dons que le ciel t'a donné [*sic*]." Pariisi 10.3.1774.
76. "Je comptois sur mon ami pour cela, et cela me rendois [*sic*] son absence moins cruelle […]. Au nom de Dieu tire moi de l'inquietude où ton silence me laisse, ou fais que je puisse à mon tour cesser de t'aimer." Pariisi 5.9.1773.
77. "mon amitié pour toi est aussi inalterable qu'elle est pure", Pariisi 16.9.1773.
78. Pariisi 27.11.1773
79. "Que vous etes injuste de soupçonner que mon amitié pour vous est diminué. […] Je voudrois que mon ame put couler dans ma plume vous veriés combien vous etés [*sic*] cruel. Non mon ami vous etes tout pour moi et si votre amitié diminue je ne peux ni ne veux jamais me consoler. Je ne vous dis pas ce que je souffre de votre absence, mais si votre cœur n'en a pas le presentiment il n'est pas digne de posseder un ami comme moi. J'ay compté sur toi pour le bonheur de toute ma vie et ton absence en empoisonne toute la douceur." Ei paikkaa, 4.4.1774.
80. "Om det händer så tror jag att jag dör af glädje. Cependant considere ce qui est ton veritable interet. Si le Roy veut que tu reste [*sic*] il faut rester." Pariisi 27.11.1773.

myöhemmin Stedingk oli pyytänyt Kustaa III:lta lupaa saada palata Ranskaan, mutta kuningas oli tästä pahoillaan, ja Creutz toisti jouluaattona neuvonsa: Stedingkin piti jäädä Ruotsiin.[81]

Tämän jälkeen kirjeiden tiheys väheni entisestään. Tammikuussa 1774 Creutz pahoitteli, että hän oli itse laiminlyönyt kirjeenvaihtoaan, kun oli ollut niin paljon tekemistä, ja hän mainitsi hajamielisyyttään toistamiseen nuoren ja ”kauniin” kreivi Axel von Fersenin (1755–1810), joka oli saapunut Pariisiin.[82] Kuukautta myöhemmin Creutz oli jo kovin huolissaan Stedingkin hiljaisuudesta.[83] Huhtikuun 1774 jälkeen kirjeissä on aukko heinäkuun loppuun asti. Silloin Creutz sai tietää, että Stedingk oli sairastunut. Creutzin vastaus antaa osviittaa siitä, että sairaus saattoi liittyä nuoren miehen huolettomaan elämäntapaan:

> Miksi lähdit luotani. Olisit pysynyt terveenä, olisit elänyt onnellisena ja ystäväsi myös. […] En voi olla rauhallinen ennen kuin tiedän, että olet kokonaan parantunut. […] En nauti enää mistään. Jos menetän sinut, minulla ei ole enää toivoa. Mutta huolestut ehkä turhaan. Olet nuori, ja sopivalla ruokavaliolla ja rauhallisuudella saat pian terveytesi takaisin. Mutta ole varovainen ja pidättyväinen. Rakastelu ei ole minkään arvoista sinun tilanteessasi.[84]

Creutz lähetti ystävänsä pyynnöstä lääkärin määräyksen ja pyysi painokkaasti, että Stedingk noudattaisi sitä täsmällisesti. Hän olisi halunnut voida hoitaa Stedingkiä itse, sillä hän ei luottanut siihen, että nuori mies osaisi elää tarpeeksi säännöllisesti ja mennä ajoissa nukkumaan.[85] Vielä lokakuussa Creutz oli vailla kuulumisia, mutta joulukuun alussa Stedingk oli vihdoin vastannut. Liikuttuneena Creutz kertoi suojatilleen, että ministerivaihdoksen takia oli turhaa toivoa enää uusia eläkkeitä tai ylennyksiä Ranskassa, mutta mikäli Stedingk halusi tulla hoitamaan terveyttään Pariisissa, hän tekisi samalla ystävästään onnellisen. Jos tämä ei ollut mahdollista, Creutz odottaisi, kunnes he voisivat tavata Ruotsissa, mutta hän arveli joutuvansa jäämään valtavien velkojensa takia Pariisiin vielä muutamaksi vuodeksi.[86]

Tuohon kirjeiden sarja päättyy. Miehet tapasivat jälleen Pariisissa Ramelin ja tämän vaimon kanssa kolme ja puoli vuotta myöhemmin, elokuussa 1778, kun Pohjois-Amerikan vapaussota oli laajenemassa Ranskan ja Britannian väliseksi sodaksi. Siinä vaiheessa kohta 32-vuotias Stedingk oli palaamassa Ranskan palvelukseen ja odotti nimitystä everstiksi, kun taas Ramel oli matkalla Madridiin lähettiläälksi. Stedingkin käytyä kunnostautumassa upseerina Amerikassa seuraavien vuosien aikana hänet mainitaan Creutzin Kustaa III:lle osoittamissa kirjeissä usein sotasankarina ja Ranskan hovin sisäpiiriläisenä, mutta vastaavaa tunteikasta kirjeenvaihtoa miesten välillä ei ole siltä ajalta säilynyt. Keväällä 1783 Creutz palasi Ruotsiin, jossa hänet nimitettiin kansliapresidentiksi. Muun muassa kuninkaan matkalla Haminaan Creutz tapasi jälleen Stedingkin, joka oli käymässä Ruotsissa, ennen kuin tämä palasi syksyksi Ranskaan. Lokakuussa 1785 Creutz menehtyi 54-vuotiaana sydän- ja verisuonisairauteen Tukholmassa. Stedingk oli silloin edelleen Ranskassa, jossa hän toimi Royal Suédois'n komentajana Valenciennes'ssa.[87]

Kumulatiiviset johtolangat

Kirjeenvaihto on monitulkintainen ja haastava aineistotyyppi, ei vähiten siksi, että 1700-luvun retoriset ja kulttuuriset konventiot sallivat tunteista puhumisen varsin ylitsevuotavaan tyyliin. Creutzin tapauksessa kyse on lisäksi runoilijasta, joka saattoi kirjoittaessaan antautua tunteidensa valtaan ja nauttia omasta liikutuksestaan, mikä näkyy myös siinä, kuinka hän hieman itsekeskeisesti korosti kokemansa rakkauden ainut-

81. Pariisi 24.12.1773.
82. ”C'est un des plus jolis sujets que nous ayons”, Pariisi 6.1.1774; ”C'est un joli garçon très bien elevé”, Pariisi 24.1.1774.
83. Pariisi 20.2.1774.
84. ”Pourquoi m'a [*sic*] tu quitté. Tu aurois conservé ta santé, tu aurois vecu heureux et ton ami aussi. […] Je n'ai plus de repos jusqu'à ce que je sache que tu sois entierement retabli. […] Je ne jouit [*sic*] plus de rien, si je te perds je n'aurai plus de vœux à former. Mais tu t'allarmes peut etre mal à propos. Tu es jeune avec de la [*sic*] regime et de la tranquilité tu recouvrira bientôt ta santé. Mais sois sage et abstinant. L'amour ne vaut rien dans ta situation.” Pariisi 31.7.1774.
85. Compiègne 14.8.1774.
86. Pariisi 4.12.1774.
87. Creutzin ja Stedingkin myöhemmistä elämänvaiheista ks. esim. Castrén 1917, von Platen 1995 sekä Creutz 2006.

laatuisuutta. Tulkinnan vaikeutta lisää ranskan kieli, joka ei tunnetusti tee eroa rakastamisen ja muun arvostamisen välillä. Tietynlainen semanttinen kontaminaatio vaikuttaa tapahtuneen myös kielten välillä. Creutz käytti kaikista kiintymyssuhteistaan verbejä *älska*, *aimer* ja *chérir* (pitää rakkaana). Seksuaalisesta kanssakäymisestä hän käytti sanaa *amour*, joka voi tarkoittaa sekä rakkautta että rakastelua.[88] Suhdettaan Stedingkiin hän sen sijaan yleensä luonnehti sanoilla *amitié* tai *vänskap*, mutta ainakin kerran myös sanalla *kärlek*.[89]

Creutzin ja Stedingkin tapauksen tulkitsemista muuksikin kuin vahvasti emotionaaliseksi ystävyyssuhteeksi tukevat kuitenkin tietyt johtolangat, jotka yksittäin tarkasteltuina ovat heikkoja mutta toisiinsa suhteutettuina tulevat merkityksellisiksi ja muodostavat loogisen kokonaisuuden.[90] Näitä on sekä kirjeissä että muissa lähteissä. Creutzin läheinen ystävyys Gyllenborgin kanssa oli ollut julkinen, mutta hänen suhteensa Pariisissa olivat eksklusiivisempia. Tarve pitää suhde Stedingkiin yksityisenä on merkki sen tärkeydestä, mutta voi myös olla kyse siitä, että Creutz tiedosti suhteen vaarat. Kirjeissä on runsaasti 1700-luvun miesten ”erityisiin ystävyyksiin” liitettyjä queerejä teemoja. Niitä ovat viittaukset jaettuun vereen ja kohtaloon, fyysinen omistautuminen toiselle, varoitukset liian kiihkeistä tunneilmaisuista, mustasukkaisuus, metsään meneminen, suunniteltu yhteinen matka Italiaan, yhdessä asuminen, jaettu vuode ja jaetut rahat.[91] Schröderheiminkin kuvaama veljellinen yhteiselo kuului perinteisesti miesten väliseen ystävyyteen, oli sen luonne mikä tahansa, mutta homoseksuaalisuuden historiaa tutkineet ovat nostaneet esille, että tällaiset ystävyyden tunnusmerkit saattoivat olla yhtä lailla merkkejä sodomiasta.[92]

Osa näistä ”merkeistä”, kuten metsäkävely tai jaettu arki, ovat kontekstisidonnaisia ja, kuten Creutzin säännölliset kävelyt Tuileries’n puistossa, tulkittavissa triviaaleiksi teoiksi vailla erityistä merkitystä. Creutzin ja Stedingkin suhde kehittyi homososiaalisessa ympäristössä – ulkoasiainhallinnossa ja armeijassa – jossa naiset olivat vähemmistössä tai poissaolevia ja jossa palvottiin herooista ystävyyttä ja luettiin antiikin auktoreita ja filosofeja. Suhde myös laantui, kun Stedingk poistui tästä ympäristöstä. Ympäröivä kulttuuri jätti varmasti jälkensä ilmaisutapoihin, mutta tämä ei mitätöi tosiasiaa, että asianosaiset tiedostivat ilmaisujensa ja tekojensa merkitykset. Yksi syy siihen, miksi Creutz viihtyi juuri Stedingkin seurassa, saattoi olla tämän jo harvinaistuva klassinen sivistys; kirjeessään 6. tammikuuta 1774 Creutz mainitsee, kuinka Stedingk oli lukiessaan Antoninusten keisarisuvusta toivonut, että hän olisi voinut elää sellaista loistokasta aikaa.[93] Sama oppineisuus viehätti myöhemmin Sardinian lähettilästä, filosofi Joseph de Maistreä, joka ystävystyi läheisesti Stedingkin kanssa tämän toimiessa suurlähettiläänä Pietarissa.[94] Syvällinen klassinen sivistys ja kielitaito takasivat täyden ymmärryksen tiettyjen teemojen homoerootti-sesta merkityksestä, varsinkin jos tausta oli sellainen kuin Stedingkillä.

Stedingkin molemmilla vanhemmilla oli kytköksiä Preussin hoviin, joka 1700-luvun jälkipuoliskolla tunnettiin rennosta suhtautumisesta homoseksuaalisuuteen. Vain muutama kuukausi ennen kuin Stedingk tapasi Creutzin Compiègnessä 1769 hän oli ollut vuoden lomalla

88. Esim. ”votre amour pour Mme Ribbing”, Pariisi 5.9.1773.
89. ”hvar dag ökar min kärlek för dig”, Pariisi 16.5.1773.
90. Juvonen 2021, 75; ks. myös Pirita Frigren, Tirkistelyä vai ymmärryksen lisäämistä? Historiantutkija arkaluontoisista asioista kirjoittamassa. Teoksessa Satu Lidman, Anu Koskivirta & Jari Eilola (toim.) *Historiantutkimuksen etiikka*. Gaudeamus 2017, 63.
91. Queereistä teemoista ks. Tobin 2000, 24–43.
92. Schröderheim 1788, 10–11; Rey 1985, 185; Mario DiGangi, How Queer Was the Renaissance? Teoksessa Katherine O’Donnell & Michael O’Rourke (toim.) *Love, Sex, Intimacy and Friendship between Men, 1550–1800*. Palgrave 2003, 139; Valerie Traub, *Thinking Sex with the Early Moderns*. University of Pennsylvania Press 2016, 41–42.
93. Pariisi 6.1.1774. Klassisesta sivistyksestä ks. Magnus Björnstjerna, *Mémoires posthumes du feld-maréchal comte de Stedingk*, osa I. Arthus-Bertrand 1845, 5, 13.
94. Jean Rebotton, *Études maistriennes. Nouveaux aperçus sur la famille de Maistre et sur les rapports de Joseph de Maistre avec Monsieur de Stedingk*. Archives historiques régionales 1974; Carolina Armentieros, *The French Idea of History. Joseph de Maistre and his Heirs, 1794–1854*. Cornell University Press 2011, 135, 199–200. Creutz, Stedingk ja de Maistre olivat kiinnostuneita vapaamuurariudesta, johon liittyi vahvasti ystävyyden palvontaa; ks. Martin Lamm, *Johan Gabriel Oxenstierna. En gustaviansk natursvärmares lif och dikt*. Hugo Gebers Förlag 1911, 267; Loiselle 2014, 6–7.

Kuva 4. Creutz hankki pian Pariisiin asetuttuaan aikalaistaiteilijalta Jean Hugues Taravalilta (1729–1785) tämän Venusta ja Adonista esittävän taulun edustusasuntonsa komistukseksi. Adonis oli kreikkalaisessa mytologiassa kaunis nuorukainen, johon rakkauden jumalatar Afrodite (Venus) ja kuoleman valtakunnan valtiatar Persephone olivat rakastuneet ja jonka villisiaksi muuntunut sodan jumala Ares surmasi mustasukkaisuuttaan. Metsän valkovuokot värjäytyivät Adoniksen verestä punaisiksi. Denis Diderot kirjoitti vuoden 1767 taidekritiikissään, että Creutz polvistui joka aamu taulun eteen, koska hän piti niin paljon Adoniksestaan. Taulussa on samankaltaisia motiiveja kuin Creutzin runossa *Atis ja Camilla*. Huomionarvoista on myös, ettei Venuksen povea näytetä katsojille, vaan hänen kehonsa jää sukupuoleltaan määrittelemättömäksi. Lähde: Nationalmuseum. CC PD.

vanhempiensa luona Pommerissa. Ennen paluumatkaansa, joka kulki Potsdamin kautta, hän sai Royal Suédois'n vanhemmalta upseerilta kirjeen. Tämä päättyi uuden varuskunnan kuvauksen jälkeen nokkelaan varoitukseen, ettei Stedingk saanut matkallaan viipyä liian kauan Berliinissä, sillä se oli "kauniille pojille" vaarallinen paikka, vaan hänen kannatti mieluummin tulla tutustumaan Maubeugen luostarin aatelistyttöihin, jotka olivat myös hyvin kiinnostuneita hänenlaisistaan.[95] Tässä oli huumorin elementti, mutta heitto kertoo samalla homoseksuaalisuuden riskin tiedostamisesta sotilasyhteisössä ja hyväntahtoisesta pyrkimyksestä ohjata aliluutnantin seksuaalisuutta. Alle 150 cm:n pituinen Stedingk oli nuorena "kooltaan sirorakenteinen ja kasvoiltaan hyvännäköinen" vastaten hyvin aikakauden ymmärrystä sukupuoleltaan ja seksuaalisuudeltaan vielä vakiintumattomien lasten ja nuorten aikuisten androgyynisyydestä.[96]

95. Wurmser Curt von Stedingkille, Maubeuge 4.2.1769.

96. Magnus Björnstjerna, *Anteckningar af grefve Magnus Björnstjerna, utgifne efter hans död. Första delen*. A. Bonnier 1851, 114; Björnstjerna 1845, 13; Coward 1980, 249–250; Michel Delon, Hommes de fiction. Teoksessa Georges Vigarello (toim.) *Histoire de la virilité 1. L'invention de la virilité. De l'antiquité aux Lumières*. Seuil 2011, 467, 478–483; Wolff 2022, 36.

Myöskään Creutz ei asemastaan huolimatta säästynyt homoseksuaalisista vihjauksista, joista yksi koski hänen parturi-kampaajansa oppipojan seksuaalista suuntautumista.[97] Suorin vihjaus tuli kuitenkin Creutzin omalta oppilaalta ja kilpailijalta Bengt Lidneriltä (1757–1793). Vuonna 1781 tämä saapui Pariisiin, jossa hänen piti opiskella runomittaa ja säkeistämistä Creutzin kanssa. Siinä missä lähetystön muut miehet edustivat ylhäisaatelia, upseeri- ja virkamieskuntaa, Lidner tuli herännäiskristitystä porvarisperheestä ja oli jo ehtinyt elää karanneena merimiehenä Kapkaupungissa. Kreivi Creutz oli tyytymätön sekä hänen runoihinsa että hänen elämäntapaansa, johon kuuluivat runsas alkoholinkäyttö ja näpistely. Pian heille tuli myös tekijänoikeudellista eripuraa, ja seuraavana vuonna Lidner sai luvan palata Ruotsiin. Siellä tämä levitti huhua, että Creutz olisi kohdellut häntä kaltoin, koska Lidner olisi torjunut kreivin ”säädyttömät ehdotukset”.[98] Tapaus painettiin nopeasti villaisilla, ja siitä kerrottiin vasta vuonna 1830 ilmestyneessä saksalaisessa biografisessa aikakauslehdessä molempien osapuolten kuoleman jälkeen. Vaikka homoseksuaalisuudesta syyttäminen oli mitä tyypillisimpiä kunnianloukkaus- ja häväistyskeinoja,[99] on merkillepantavaa, että Lidner uskalsi esittää tällaisen syytöksen Ruotsin pian korkea-arvoisinta virkamiestä kohtaan.

Diplomaattikunta oli tyypillisesti yksinäisten miesten yhteisö. Kun Creutz kuoli 54-vuotiaana 1785, hän oli naimaton, mikä oli aatelismiehille verrattain harvinaista 1700-luvulla, eikä hänellä ollut lapsia. Suvun jatkuvuudesta huolehtivat kuitenkin hänen vanhemmat veljensä. Myös Stedingk eli pitkään naimattomana, erilaisista puolittaisista kosintayrityksistä huolimatta. Palattuaan Ruotsiin sodan lähestyessä vuonna 1788 hän aloitti suhteen aatelittoman Fredrika Ekströmin (1767–1831) kanssa, josta tuli hänen rakastajattarensa ja kodinhoitajattarensa ja joka seurasi häntä Pietariin. Siellä, kun heille oli jo syntynyt poika ja useita tyttäriä, he päätyivät usean vuoden jälkeen avioliittoon, mikä laillisti silloin jo 57-vuotiaan Stedingkin perilliset. Diplomaattinen ura, johon liittyvät pitkät poissaolot, suuret edustuskulut ja velkaantuminen, saattoi vaikeuttaa sopivien avioliittokumppanien löytymistä, ja ainakin Pariisin lähetystö oli kalleutensa vuoksi tyypillisesti naimattomien miesten asemapaikka.[100] Siksikään naimattomuudesta ei voi vetää johtopäätöksiä henkilön seksuaalisuudesta. Laajemmassa asiayhteydessä se saattaa kuitenkin olla merkittävä yksityiskohta.

Myös Creutzin runot ja hänen Pariisissa hankkimansa taidekokoelma avautuvat queer-luennalle, jonka perusteella voidaan argumentoida, että niiden heijastamat käsitykset seksuaalisuudesta ovat hyvin paljon moninaisempia kuin jälkimaailman heteronormatiiviset yleistykset 1700-luvun eroottisesta taiteesta ja kirjallisuudesta.[101] Kun nämä havainnot yhdistetään tietoihin, joita saadaan historiallisista lähteistä kuten kirjeistä tai poliisiaineistosta, voidaan kumulatiivisen evidenssin perusteella esittää johtopäätös, että tässä tutkitussa piirissä suhtauduttiin ennakkoluulottomasti seksuaalisuuteen ja viljeltiin miestenvälistä ystävyyttä rakkauden tunteisiin asti. Kun Creutz ensimmäisessä säilyneessä kirjeessään Stedingkille mainitsi ”ennakkoluulon luomat lait”, hän esitti ne eksplisiittisesti vastakohtana ”järjelle” ja antoi näin ymmärtää, että valistuneessa maailmassa ei tarvitsisi varoa sellaisen rakkauden ilmaisemista, joka hänen ja Stedingkin ystävyyteen kuului. Montaignea mukaillen vain järjen, eikä luonnon tai lakien, olisi pitänyt ohjata haluja.[102] Tämä on kirjeen merkittävin sanoma, joka yhdistettynä tässä esille tuotuihin muihin lähdefragmentteihin asettaa koko kirjeenvaihdon toiseen valoon, kuin jos kyseistä lausetta ei olisi.

Emme voi sulkea pois mahdollisuutta, että näissä suhteissa oli fyysinen ulottuvuus, eivätkä

97. Nils Erdmann, *Hemma och borta på 1700-talet. Ur greve Claës Julius Ekeblads brevväxling med Gustaf III:s broder, prins Carl, samt unga diplomater och kammarherrar*. Wahlström & Widstrand 1925, 53–54.
98. Friedrich Christian August Hasse (toim.) *Zeitgenossen. Ein biographisches Magazin für die Geschichte unserer Zeit*, III:II. F. A. Brockhaus 1830, 153; Hultin 1913, 302–303.
99. Liliequist 2021; Mattsson 2007, 453–476.
100. Ruotsin seitsemästä lähettiläästä Pariisissa vuosina 1740–1790 yhdellä (Tessin) oli vaimonsa mukanaan ja joutui lähettämään hänet kustannuksen takia kotiin, yksi (Ekeblad) jätti raskaana olleen tuoreen vaimonsa Ruotsiin, kaksi (veljekset Scheffer) avioitui vasta vuosia kotiinpaluunsa jälkeen, kaksi (Fleming ja Creutz) jäi naimattomiksi ja yksi (Staël) avioitui varakkaasti paikallisen naisen kanssa. Wolff 2005, 140, 430.
101. Wolff 2022, erit. 34–40.
102. Schachter 2002, 9.

asianomaiset itsekään niin tunnu yksiselitteisesti tehneen. Aiemmassa tutkimuksessa on vakuuttavasti esitetty, että 1700-luvulle asti käytännössä kaikki miehet olivat tunteneet rakkautta miehiin ja naisiin, ja vasta tuolla vuosisadalla alettiin tehdä eroa heteroseksuaalisen rakkauden ja muun seksuaalisuuden välillä. Kun alettiin ”sodomiittien” sijasta käyttää muita sanoja, puhe muuttui moraalia ja järjestystä eikä enää uskontoa painottavaksi, mikä oli myös edellytys homoseksuaalisen identiteetin muodostumiselle.[103] Aivan sellaisesta ei tässä kuvatuissa tapauksissa ole lähteiden varassa mahdollista puhua. Sen sijaan aineistossa näkyvät rinnakkain miesten välinen rakkaus, seksuaalinen uteliaisuus ja ylipäänsä vapaamielinen suhtautuminen sukupuolielämän eri ulottuvuuksiin. Creutzin piirin miesten rakkauselämään kuului elämän eri vaiheissa paljon erilaisia eroottisia kokemuksia ja kokeiluja eri sukupuolten kanssa.

Johtopäätökset: rakkauden nyanssit 1700-luvulla

Miksi on ylipäänsä tärkeää pohtia miesten välistä ystävyyttä ja rakkautta? Tapaus Creutz osoittaa, kuinka jo emotionaaliset siteet eli ystävyys ja rakkaus sinänsä ovat ihmiselle usein vähintään yhtä tärkeitä kuin seksuaalisuus. Yksilöille ne voivat olla jopa tärkeämpiä ja jopa eroottisempiakin kuin seksuaaliset teot. Siksi ei-heteronormatiivisen rakkauden historia on merkittävää siinäkin tapauksessa, ettemme voi eikä meidän tarvitsekaan tietää täydellä varmuudella, kuinka seksuaalinen jokin tietty intiimisuhde oli.[104]

Historiaa kirjoittaessamme pyrimme tekemään oikeutta menneisyyden ihmisille eettisesti kestävällä tavalla, mikä tarkoittaa, että meidän täytyy myös osata luopua moderneista merkitysjärjestelmistämme lähteitä tulkitessamme. Tulkinta, joka muistuttaa monesti käännöstyötä, vaatii tasapainon löytämistä tutkijan oman ajan ja lähtökohtien sekä lähteiden kielen ja käsitteiden välillä. Erityisesti seksuaalisuuden ja rakkauden historiassa tämä voi olla haastavaa, koska toisaalta teemaan liittyy voimakkaasti odotuksia ja agendoja omassa ajassamme ja toisaalta voi olla haastavaa analysoida tunteita, joita on aikaisemmin ilmaistu kovin eri tavoin ja eri syistä kuin nykyisin. Vaikka lukisimme lähteitä kuinka tarkasti tahansa, niillä on rajansa ja puutteensa. Tunteiden historian tutkimuksessa subjektiiviset tekstit kuten runot tai taitavasti muotoillut kirjeet saattavat päästää meidät jopa lähemmäksi elettyä kokemusta kuin pelkästään hallinnolliset pöytäkirjat, joista saattaa puuttua paljonkin, eivätkä ne välttämättä ole sen totuudenmukaisempia kuin kirjeet.[105]

Seksuaalisuuden historia on 1700-luvun osalta voimakkaasti painottanut miesten ja naisten välistä rakkautta ja eroottista vapautuneisuutta. Jopa paimenrunoja tulkitaan useimmiten selkeästi heteronormatiivisesta näkökulmasta, mikä on ristiriitaista suhteessa genren alkuperään.[106] Koska käsitteemme rakkaudelle ja ystävyydelle eivät enää ole täysin yhteneviä 1700-luvun ilmaisujen kanssa, meidän on syytä ottaa huomioon, että merkityssiirtymät kertovat todennäköisesti myös muutoksista emotionaalisissa käytänteissä. Myöhäinen 1700-luku ja varhainen 1800-luku ovat tässä suhteessa, mitä tulee tunteiden ja ihmissuhteiden arvostukseen, eräänlainen *Sattelzeit*. Siinä miesten väliset eroottiset ystävyyssuhteet, joita ylläpidettiin heteroseksuaalisten suhteiden rinnalla, väistyivät hiljalleen julkisuudesta romanttisten ja heteronormatiivisten rakkausihanteiden vahvistuessa. Tähän murrosvaiheeseen kuului myös klassisen kirjallisuuden käyttö miessukupuolen ja maskuliinisen ystävyysihanteen oikeuttamiseen.[107] Tässä artikkelissa tutkittu kahden miehen suhde oli samanaikaisesti ystävyyden ja rakkauden määrittämä, ja on lähes mahdotonta luokitella sitä vain jommankumman mainitun käsitteen alle. Silti se ei ollut poikkeuksellinen tapaus, vaan vastaavia sivistyneistön miesten suhteita oli 1700-luvun lopun Euroopassa paljon. Niiden näennäiset ristiriidat tulevat helpommin ymmärrettäviksi historiantutkijalle ja modernille lukijalle, jos tarkastelemme

103. Randolph Trumbach, The Heterosexual Male in Eighteenth-Century London and his Queer Interactions. Teoksessa Katherine O’Donnell & Michael O’Rourke (toim.) *Love, Sex, Intimacy and Friendship between Men, 1550–1800*. Palgrave 2003, 99, 104; Daumas 2011, 244.
104. Haggerty 2003, 73.
105. Juvonen 2021, 73; Wolff 2022, 48–49.
106. Wolff 2022, 32, 34.
107. Ks. esim. Alice A. Kuzniar (toim.) *Outing Goethe & His Age*. Stanford University Press 1996.

ystävyyden, rakkauden ja seksuaalisuuden emotionaalisia käytänteitä ei erillisinä kategorioina vaan toistensa jatkumona. Silloin havaitsemme myös, miten syvällisesti ne ovat vaikuttaneet ihmisten toimintatapoihin ja miten laaja rakkauden historiallinen kirjo on.

Anakronististen yleistysten välttämiseksi on tärkeää tutkia ilmiöitä yksilötasolla, jolloin saatetaan huomata, että se, mitä on totuttu pitämään normina, ei välttämättä olekaan ollut niin vahvasti sellainen, koska normisto on koskenut ensi sijassa eri asioita. Kadonneiden ja muuttuneiden emotionaalisten käytänteiden tutkimuksessa pluralistinen lähdekritiikki on olennaista. Tämä on hyvin yhdistettävissä myös queer-luentaan. Tapaustutkimusten kautta queer-lähestyminen historiallisiin ihmissuhteisiin osoittaa, etteivät sukupuoli, seksuaalisuus, rakkaus tai ystävyys ole historiallisesti muuttumattomia, vaan niihin liittyy kielellisiä ja kulttuurisia käytänteitä, merkitsijöitä, symboleja ja paikkoja, joiden ymmärtämiseen tarvitaan kontekstia. Pikemminkin kuin yksiselitteisiä ja lopullisia vastauksia, lähdekriittinen ja lähdepluralistinen queer-luenta tuo esille mahdollisuuksia, asteikkoja ja liukumia. Vain luopumalla ennakkokäsityksistämme heteronormatiivisesta seksuaalisuudesta jonkinlaisena pysyvänä historiallisena normina voimme nähdä sukupuolen ja seksuaalisuuden kirjon loputtomat historialliset nyanssit.

FT **Charlotta Wolff** on Suomen historian professori Turun yliopistossa ja Euroopan historian dosentti Helsingin yliopistossa.
Sähköposti: charlotta.wolff@utu.fi